



ประวัติความเป็นมาและสภาพทั่วไปของหมู่บ้าน

ประวัติความเป็นมา

บ้านศรีษะกระป้อมมีชื่อเดิมว่า บ้านหนองหัวควาย ซึ่งในปัจจุบันชาวบ้านในท้องถิ่นยังคงนิยมใช้นามเดิมอยู่ แม่ใหญ่ผู้ซึ่งอายุย่างเข้าสู่ 80 ปี เป็นบุคคลที่ชาวบ้านส่วนใหญ่สาวถึงความสามารถในการจดจำคากลองและเรื่องประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านได้เล่าให้ผู้ศึกษาฟังว่า หนองหัวควายนามเดิมในนามหนองน้ำ ทามก็เป็นทามห้อยไหลมาเวียนรอบ นาส่งทั้งทามพ่อแม่มีนาม ไ่วหนองหัวควายห้วยแบ่ง ทั้งหน้าผหน้าแสงอุคมด้วยเครื่องกิน ชื่อของหมู่บ้านถูกเรียกตามชื่อของหนองน้ำ ซึ่งเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติมีบริเวณกว้างขวางมากกว่าสามร้อยไร่ในสมัยก่อนนั้นยังไม่มีหมู่บ้านมาตั้งหลักแหล่งอยู่ในบริเวณนี้ ต่อมาชาวลาวที่อาศัยอยู่นครเวียงจันทน์-ไม่ล้มแบ่ง ซึ่งมีเชื้อพระวงศ์พากันอพยพลงมาทางใต้ โดยมีพระตาเป็นผู้นำพาผู้คนจำนวนหนึ่งมาตั้งหลักแหล่งอาศัยอยู่ที่เมืองอุบลฯ ส่วนลูกสาวของพระตาชื่อ นางแพงแสนได้นำผู้คนแยกมาจากเมืองอุบล มาตั้งหมู่บ้านที่ริมหนองน้ำ เรียกว่า บ้านหนองหัวควาย และมีการสร้างวัด นางคาบซึ่งเป็นพี่สาวก็มาตั้งหมู่บ้านอยู่ใกล้กันที่บริเวณคูเมืองโบราณห่างจากบ้านหนองหัวควายประมาณ 2 กิโลเมตร เรียกว่า บ้านคูเมือง ทั้งสองหมู่บ้านจึงเป็นบ้านพี่เมืองน้องมานานส่วนเมืองอุบลนั้นพระวอพระตาเป็นผู้ปกครอง เรื่องทั้งหมดแม่ใหญ่บอกว่าได้ฟังจากพ่อแม่ ซึ่งไม่ทราบว่าเป็นสมัยใด

ผู้ศึกษาจึงได้ค้นคว้าเรื่องราวในหนังสืออนุสรณ์พระอาจารย์ผืน อาจาโร (พ.ศ. 2520) เพื่อค้นหาว่าการอพยพของชาวบ้านจากนครเวียงจันทน์เกิดขึ้นในช่วงสมัยใด ในหนังสือเล่มนี้เขียนไว้ในหน้า 249-250 ว่า ในปี พ.ศ. 2331 ซึ่งตรงกับสมัยของพระเจ้าตากสินมหาราชครั้งนั้น พระเจ้าบุญสารเกิดวิวาทกับพระวอเสนาบดี พระวอพ่ายการรบจึงหลบหนีเข้ามาอาศัยอยู่เมืองจำปาศักดิ์ ภายหลังได้อพยพข้ามโขง (แม่น้ำโขง) เข้ามาอาศัยอยู่ตำบลคอนเมตแดง แขวงเมืองอุบลราชธานี แล้วขอสวามีภักดีต่อสมเด็จพระเจ้าตากสิน เจ้าบุญสารทราบความจึงให้พระยาสุโพลงมาจับพระวอฆ่า สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงพิโรธจึงรับสั่งให้เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก (หรือรัชกาลที่ 1 แห่งราชวงศ์จักรี) ยกกองทัพไปทางบก ให้เจ้าพระยาสุรสีห์ยกกองทัพเรือไปทางแม่น้ำโขง ตีหัวเมืองรายทางขึ้นไปยังเมืองเวียงจันทน์...

ตั้งนั้นจึงสันนิษฐานได้ว่า บ้านหนองหัวควาย เริ่มก่อตั้งในช่วงสมัยของพระเจ้าตากสิน-
มหาราชโดยผู้นำคือพระเจ้าตากหรือพระตา เข้ามาตั้งบารมีพระเจ้าตากสิน สำหรับความสัมพันธ์
ระหว่างชาวบ้านกับผู้ปกครองคือเจ้าเมืองนั้น ทั้งกำนันสอนวัย 80 กว่าปี (อดีตกำนันประจำ
ตำบลลุมภูเมือง) แม่ใหญ่ทองอายุ 93 ปี และแม่ใหญ่ชู เล่าเรื่องสอดคล้องกันว่า ให้แต่ละ
บ้านส่งปาน บ้านละขอต่อปีซึ่งเป็นช่วงสมัยที่พวกตนยังเป็นเด็ก ต่อมาจึงเปลี่ยนเป็นค่าเสียหัวซึ่ง
ส่งให้แก่ทางการซึ่งหมายถึงผู้ปกครอง แต่ไม่ทราบว่าเป็นใครฝ่ายใดเรียกว่าอย่างไร
เพราะชาวบ้านไม่มีความรู้เรื่องการบ้านการเมือง เป็นแต่เจ้านายสั่งให้ทำอย่างไรก็ทำตาม
แต่แม่ใหญ่ชูกล่าวถึงตำแหน่งบางตำแหน่งซึ่งเรียกว่า อัญญาลาว ชาเนตร ชานนท์ ส่วนกำนันสอน
เล่าว่า แต่เดิมตำแหน่งกำนันของตน เรียกว่า ตาแสง ผู้ศึกษาจึงค้นคว้าหาบันทึกเกี่ยวกับ
ตำแหน่งต่าง ๆ ในการปกครองซึ่งพบข้อเขียนของ สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พิมพ์ ธรรมธโร)
จากหนังสือชีวิตกับเหตุการณ์ ที่เขียนไว้ในหนังสืออนุสรณ์พระอาจารย์ผืน อาจารย์ คือ

ท่าเทียบข้าราชการที่ใช้ ในหัวเมืองลาวกาว และหัวเมืองลาวพวน แต่เดิมมีอยู่ 5 ชั้น
คือ

1. อาชญาสี่ เป็นตำแหน่งผู้บังคับบัญชาสูงสุดมีอยู่ 4 ตำแหน่งคือ เจ้าเมือง, อุปฮาด,
กองราชวงศ์, ราชบุตร และแบ่งกองการปกครองออกเป็น 4 กองคือ กองเจ้าเมือง กองอุปฮาด
กองราชวงศ์ กองราชบุตร ให้ราษฎรขึ้นทะเบียนใน 4 กองนั้นตามสมัครใจ

เจ้าเมืองมีสิทธิ์ขาดในการบ้านเมืองทั้งปวง แต่ถ้าเป็นเมืองขึ้นไม่มีอำนาจตัดสิน
ประหารชีวิตผู้ร้ายอุกฉกรรจ์ และไม่มีอำนาจแต่งตั้งถอดถอนกรมการเมืองหรืออุปฮาด ราชวงศ์
ราชบุตรได้

อุปฮาดมีหน้าที่ทำการแทนเจ้าเมือง และรักษาการในเมืองเจ้าเมือง ชราภาพ ตาย
หรือ ถูกถอดถอน

ราชวงศ์มีหน้าที่เกี่ยวกับบรรดาศักดิ์ ตัดสินว่าถ้อยชำระความ

ราชบุตร มีหน้าที่ควบคุมเก็บรักษาผลประโยชน์แผ่นดินของเมือง

2. ผู้ช่วยอาชญาสี่ มีอยู่ 4 ตำแหน่ง คือ ท้าวบัณฑิตยะ ท้าวสุริเยทัย ท้าวโพธิสาร และ
ท้าวสิทธิสาร ซึ่งมีหน้าที่พิจารณาบรรดาศักดิ์พิพากษาแห่งศาลเมืองชั้นสูง และการปกครองแผนกต่าง ๆ
ของเมือง

3. ชื่อบ้านข้างเมือง มีอยู่ 17 ตำแหน่ง คือ เมืองแสน เมืองจันทร์ เมืองขวา เมืองซ้าย เมืองกลาง เมืองคุก เมืองฮาม เมืองแพน นาเหนือ นาใต้ ขาเนตร ขานนท์ มหาเสนา มหามนตรี ขาบัณฑิตย์ กรมเมือง และสุโพะ

เมืองแสนมีหน้าที่กำกับฝ่ายทหาร เมืองจันทร์มีหน้าที่กำกับฝ่ายพลเรือน

เมืองขวา เมืองซ้าย เมืองกลาง มีหน้าที่ดูแลพัสดุก่ออย่างรักษาคุณแลนักรโทษ จะบปล่อยหรือคุมขังตามที่คณะอาญาสั่งสั่ง ปฏิสังขรณ์หรือสร้างวัดกำกับในการสักเลข และรักษาบัญชีเลขไพร่พลที่ไปมีภรรยาต่างเมือง

เมืองคุก เมืองฮาม เมืองแพน มีหน้าที่เป็นพะทะมะระง คือ พัสดี และช่วยเมืองขวา เมืองซ้าย เมืองกลาง

นาเหนือ นาใต้ มีหน้าที่จัดหาเสบียงไว้ในยุ้งฉาง ส้ารวจสามะโนคร้ว 3 ปีต่อครั้ง เก็บส่วยจับกุมควบคุมสัตว์พาหนะ และแทงจำหน่ายเลข

ขาเนตร ขานนท์ เป็นเสมียนของเมือง

มหาเสนา มหามนตรี เป็นหัวหน้าออกคำสั่งนัดประชุม หรือทำพิธีการต่าง ๆ ของเมือง

ขาบัณฑิตย์ เป็นพนักงานอ่านท้องตราและอ่านประกาศคำสั่งของเจ้าเมืองกรมการผู้ใหญ่ในเวลาประชุม

กรมการเมืองและสุโพะ เป็นแม่ทัพฝ่ายทหารสูงสุดของเมือง

4. ตำแหน่งพิเศษ คือ เพี้ยชาโนธิต ขาภูธร ราชต่างใจ คามงคูล มีหน้าที่ไกล่เกลี่ยเจ้าเมือง

เพี้ยขาบรรทม มีหน้าที่จัดบรรทม

เพี้ยชาตี่น้แทนเล่นตั้นเมือง พนักงานตามเสด็จ หรือตามเจ้าเมือง

เพี้ยชาทลาคำ มีหน้าที่เชิญพระแสงหรือดาบ

เพี้ยขามนเฑียร มีหน้าที่พระราชฐานปรากฏปราสาท

เพี้ยชาบุสม มีหน้าที่กั้นพระกลดหรือพัดจามร

เพี้ยขามาตย์อาชาไนย มีหน้าที่ทางช่างวิศวกรรม

เพี้ยขาแบกขวา เพี้ยขาแบกซ้าย มีหน้าที่รับแบกต่างด้าว ท้าวต่างแดน

เพี้ยครี่นนท์ เพี้ยครี่สุธรรม เพี้ยครี่บุญเฮือง เพี้ยครี่อัครฮาด เพี้ยอัครวงค์ มีหน้าที่จัด

การศึกษาและการพระศาสนา ทั้ง 17 ตำแหน่งนี้จะตั้งหรือไม่ก็ได้

5. ตำแหน่งสำหรับหมู่บ้าน คือ

ท้าวฝ่าย เทียบกับนายอำเภอ

ตาแสง เทียบกับกำนัน

พ่อบ้านหรือนายบ้าน เทียบกับผู้ใหญ่บ้าน

จำบ้าน เทียบกับสารวัตรหมู่บ้านหรือตำบล

สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พิมพ์ ธรรมธโร) บันทึกไว้สอดคล้องกับความรู้เกี่ยวกับตำแหน่งทางด้านการปกครองที่ชาวบ้านหนองหัวควายสามารถจดจำได้ ผู้ศึกษาเห็นว่า ควรค้นคว้าให้สมบูรณ์จึงนำเสนอให้กว้างขึ้นกว่าความรู้ที่ชาวบ้านมีอยู่ เพื่อเป็นประโยชน์ในการทำความเข้าใจรูปแบบการปกครองในช่วงตอนต้นของราชวงศ์จักรี แต่ไม่สามารถระบุได้ว่าเริ่มต้นเมื่อใดอย่างชัดเจนได้ เพียงแต่ต้องการเพิ่มเติมข้อมูลที่ได้จากการบอกเล่าของชาวบ้านให้สามารถเห็นว่าเจ้าเมืองในสมัยนั้นมีบทบาทและฐานะอย่างไร ตลอดจนตำแหน่งหน้าที่ต่าง ๆ เหล่านี้สะท้อนให้ทราบว่าหัวเมืองลาวกาวซึ่งมีเมืองอุบลราชธานีด้วยนั้น มีรูปแบบการปกครองที่เป็นอิสระเพียงใดเพราะตำแหน่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นตำแหน่งการปกครองในระดับเมือง

ต่อมาในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แห่งราชวงศ์จักรีได้มีการปฏิรูปการปกครองในส่วนภูมิภาค โดยการส่งข้าหลวงไปประจำที่หัวเมืองลาวกาวเพื่อมุ่งจัดการปกครองให้รัดกุมยิ่งขึ้น ข้าหลวงใหญ่ที่ส่งไปประจำในหัวเมืองมีอำนาจเหนือเจ้าเมืองต่าง ๆ (อุบลราชธานี บุขันธ์ สุรินทร์ นครจำปาศักดิ์ ศรีสะเกษ ร้อยเอ็ด มหาสารคามและกาฬสินธุ์) โดยตั้งที่บัญชาการที่เมืองอุบลราชธานี ซึ่งเรียกว่า การปกครองระบอบเทศาภิบาล (วุฒิชัย มูลศิลป์ และสมิทธิ อ่องสกุล, 2524 : ตัดตอนจากพระยาราชเสนา เขียนใน "เทศาภิบาล") ตั้งขึ้นก่อนพ.ศ. 2437 แล้วเรียกว่า มณฑลลาวกาว

ในปี พ.ศ. 2433 พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรเป็นข้าหลวงใหญ่ประจำหัวเมืองลาวกาว มีอำนาจเด็ดขาดในการปกครอง การตั้งศาลพิพากษาคดีบุคคล ที่มีความผิดถึงขั้นประหารชีวิตได้ แล้วจึงกราบบังคมทูลภายหลัง ต่อมาเกิดกรณีพิพาทกับฝรั่งเศส ในเรื่องดินแดนในปี พ.ศ. 2436 รัชกาลที่ 5 ยกดินแดนฝั่งซ้ายทั้งหมดของแม่น้ำโขงให้แก่ฝรั่งเศส จึงให้มีการจัดการปกครองดินแดนทางภาคตะวันออกเฉียงเหนืออยู่เป็นแบบแผน โดยให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ -

กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ เป็นข้าหลวงใหญ่ในหัวเมืองลาวกาว แทนกรมหลวงพิชิตปรีชากร โดยกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ทรงดำเนินการปฏิรูปการปกครองในหัวเมืองลาวกาว ซึ่งเปลี่ยนชื่อเรียกใหม่เป็น "มณฑลลาวกาว" โดยการใช้นโยบายผูกสัมพันธ์กรมการเมืองอุบลราชธานีซึ่งเป็นเมืองใหญ่และมีความสำคัญต่อการปกครองมณฑลลาวกาวอย่างมากด้วยการเสกสมรสกับหลานสาวกรมการเมืองอุบลราชธานี และชักชวนให้ราษฎรจากฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงที่ไม่พอใจอยู่ใต้การปกครองของฝรั่งเศส อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในมณฑลลาวกาว ผู้ที่อพยพเข้ามานี้จะได้รับการยกเว้นเงินค่าราชการ 1 ปี กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ประกาศเรื่องมณฑลลาวกาวตั้งแต่ พ.ศ. 2436-พ.ศ. 2453 เป็นเวลา 17 ปี พระองค์ทรงปฏิรูปการปกครองแบบเทศภิบาล (ไพฑูริย์ มีกุลศล, 2517)

ข้อเขียนเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า รูปแบบการปกครองในระดับเมืองแต่เดิมปกครองโดยกรมการเมือง ที่มีเชื้อสายเป็นคนลาวในท้องถิ่น เมื่อดำเนินมาถึงสมัยของรัชกาลที่ 5 พระองค์จึงได้พยายามจัดระเบียบรูปแบบการปกครองที่มีความรัดกุมยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตามแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงในระดับเมือง แต่ผลจากการกระทำเหล่านี้ยังไม่ถืออิทธิพลในชนบท เช่น หมู่บ้านหนองหัวควายมากนัก เพราะจากการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุในหมู่บ้าน เช่น นางทอง ซึ่งมีอายุในปัจจุบัน (พ.ศ. 2535) 93 ปี ซึ่งเล่าให้ฟังว่า พ่อแม่ของตนหรือปู่ตายาย ส่วนใหญ่ไม่มีความรู้เรื่องผู้ปกครอง ทั้งนี้เนื่องจากหมู่บ้านในสมัยนั้นทางไกลเมืองมากนักการเดินทางลำบาก คนบ้านนอกไม่รู้จักเจ้านายแต่ส่วนใหญ่มิทราบเพียงแต่ว่าต้องมีเชื้อสายกษัตริย์จึงเป็นเจ้านายได้ ชาวบ้านมีหน้าที่เพียงส่งส่วยให้แก่นายบ้านเพื่อรวบรวมนำไปส่งในเมืองเท่านั้น ต่อมาจึงเปลี่ยนเป็นเรียก ผู้ใหญ่บ้าน เพราะทางการสั่งมาก็ต้องเปลี่ยนตามเท่านั้นเอง

ผู้ศึกษาไว้ค้นคว้าข้อมูลในการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองที่มีผลกระทบจนถึงระดับหมู่บ้านเพราะสืบเนื่องมาจากข้อมูลที่ได้จาก นางทอง พบว่า รัชกาลที่ 5 ได้ทรงปฏิรูปการปกครองจนถึงระดับหมู่บ้านโดยการออกพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ ร.ศ. 116 ซึ่งกำหนดรูปแบบการปกครองถึงในระดับหมู่บ้าน ทั้งที่แต่เดิมนั้นสามารถควบคุมในระดับกรมการเมืองเท่านั้น ดังนั้นพระราชบัญญัติฉบับนี้จึงถือได้ว่า เป็นครั้งแรกที่รัฐซึ่งมีราชวงศ์จักรีแห่งราชอาณาจักรสยามปกครอง เริ่มมีอำนาจในหมู่บ้าน ทั้งนี้เพราะเป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างที่เป็นรูปแบบ-

การปกครองของเจ้าเมืองในท้องที่ซึ่งเคยปฏิบัติกันมานาน (ดูเพิ่มเติมใน พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ ร.ศ. 116)

แม้ว่ารัชกาลที่ 5 ได้ทรงออกพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ ร.ศ. 116 แต่ไม่ได้จำกัดสิทธิในการปกครองตนเองของชาวบ้านหรือทาลายขนบธรรมเนียมประเพณีในการเลือกผู้นำในด้านการปกครองของหมู่บ้านแต่อย่างใด ซึ่งได้ทราบจากการบอกเล่าของนายคำมัน ชนะมี (อายุ 86 ปี) กล่าวว่า ตั้งแต่สมัยพ่อแม่ของตน (สมัยของรัชกาลที่ 5) ทางการกำหนดให้ชาวบ้านเลือกผู้ใหญ่บ้านกันเองมานานแล้วโดยไม่เข้ามาเกี่ยวข้อง ถ้าหากเลือกได้ผู้ใดก็ให้ใบแจ้งกำนันแล้ว กำนันจึงแจ้งต่อทางการโดยคนเดินสารซึ่งทำหน้าที่ถือหนังสือราชการต่าง ๆ มาส่งข่าวแก่หมู่บ้าน ชาวบ้านเรียกการติดต่อสื่อสารนี้ว่า "บั้งเม" ทั้งนี้เพราะผู้เดินสารได้เก็บเอกสารหรือจดหมายไว้ในกระบอกไม้ไผ่ (ภาษาท้องถิ่นเรียกกระบอกไม้ไผ่ว่า บั้ง ส่วนคำว่า "เม" การเดินทาง เช่นคำว่า "รถเม" หมายถึงรถยนต์โดยสารประจำทาง ซึ่งชาวอุบลฯ ยังคงใช้คำนี้) เมื่อคนเดินสารเดินทางมาถึงหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านจะตีกลองซึ่งทำจากไม้เพื่อเรียกชาวบ้านมารวมกันที่กลางบ้านหรือวัด เพื่อฟังคนเดินสารอ่านหนังสือของทางราชการทั้งนี้เพราะ ในสมัยที่ตนยังเป็นเด็กยังไม่มีการเรียน คนที่รู้หนังสือภาษาไทยในหมู่บ้านมีน้อยมาก เมื่อมีหนังสือของทางราชการมาถึงก็ต้องมาฟังพร้อม ๆ กันทั้งหมู่บ้าน บั้งเมใช้มาจนกระทั่งถนนหนทางสะดวกจึงเปลี่ยนแปลงกลายเป็นไปรษณีย์เมื่อประมาณยี่สิบปีนี่เอง

คำว่า "นายบ้าน" เป็นคำที่ชาวบ้านใช้เรียกผู้ปกครองหมู่บ้านภายใต้การปกครองของกรมการเมืองเขื่อนจำปาสัก เมื่อรัชกาลที่ 5 เปลี่ยนแปลงเป็นคำว่า "ผู้ใหญ่บ้าน" จึงเป็นการเริ่มต้นขยายขอบเขตอำนาจของรัฐให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ซึ่งชาวบ้านยินยอมเปลี่ยนแปลงตามยอมสะท้อนให้เห็นว่า เป็นการยอมรับอำนาจและปฏิบัติตาม โดยสามารถรู้ได้จากคำบอกเล่าของนายคำมัน ที่ใช้เฉพาะคำว่า "ผู้ใหญ่บ้าน" เท่านั้น ดังนั้น "ภาษา" จึงเป็นองค์ประกอบของรัฐ (สยาม) ที่เป็นจุดเริ่มต้นหนึ่งในการบังคับให้ชาวบ้านปฏิบัติตามและเป็นการเปลี่ยนแปลงแบบของวัฒนธรรมดั้งเดิมให้เป็นวัฒนธรรมของรัฐเดี่ยว โดยมุ่งให้มีรูปแบบเดียวกันทุกท้องที่ที่อยู่ภายใต้การปกครองของรัฐ

ดังนั้นหมู่บ้านศรีสะเกษกระปือเริ่มมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับรัฐมากขึ้น ตั้งแต่สมัยของรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา การติดต่อสื่อสารมีการดำเนินมาเรื่อย ๆ ตามลักษณะที่นายคำมันบอกเล่าโดยปกติแล้วเดือนละครั้ง แต่สำหรับเจ้าหน้าที่ของทางการนั้นก็มีน้อยครั้งมากที่เข้าไปในหมู่บ้าน

บ้านจนกระทั่งมีการตั้งโรงเรียนในปี พ.ศ. 2479 จึงเริ่มมีเจ้าหน้าที่ของทางการเข้าไปทาหน้าทีเฉพาะในบางโอกาสเท่านั้น เช่น การเลือกตั้งผู้แทนราษฎร ตามจับใจผู้ร้าย เป็นต้น

อย่างไรก็ตามลักษณะความสัมพันธ์ของชาวบ้านกับทางการนับตั้งแต่ พ.ศ. 2475 ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยเป็นต้นมา มีการเปลี่ยนแปลงไปบ้าง โดยนายค้ำนั้นเล่าว่า ทางการบอกให้เลือกผู้แทนราษฎรคนที่ลิสลิกก็ไปเลือก ไม่ได้คิดอะไรมากเพราะถือว่าทางการสั่งมา คนที่เป็นผู้สมัครผู้แทนชาวบ้านไม่รู้จัก เราก็ทำตามที่ทางการบอกเท่านั้น ตอนที่เขามีกฎวิติว่าประชาธิปไตย ก็เข้าใจแต่เพียงว่ามีการเปลี่ยนแปลงแต่ไม่รู้ว่าจะอะไรคนอื่น ๆ ก็เหมือนกัน ส่วนเจ้าหน้าที่ของทางการเพิ่งเริ่มมีเข้ามาในหมู่บ้านมากขึ้นในราวสิบกว่าปีผ่านมานี้เอง เช่น การเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้าน ผู้แทนราษฎร งานบุญประจำปี เจ้าหน้าที่ที่เห็นบ่อย คือ พัฒนาการและสาธารณสุข โดยมากชาวบ้านจะเป็นฝ่ายไปหาทางการมากกว่าซึ่งก็ทำอย่างนี้มานานหลายสิบปีแล้ว สำหรับประวัติของหมู่บ้านในช่วงพ.ศ. 2475 เป็นต้นมาจนถึง พ.ศ. 2535 นั้นไม่มีอะไรพิเศษ ทั้งนี้เพราะบ้านศรีษะกระปือเป็นหมู่บ้านเล็กๆ ชาวบ้านอาศัยอยู่ร่วมกันอย่างพี่น้องซึ่งแต่ละครอบครัวมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ดำรงชีวิตอยู่ด้วยการประกอบอาชีพทำนาทุกคนในหมู่บ้านต่างมีโอกาสพึ่งพาอาศัยกันเสมอจวบจนปัจจุบันนี้ยังคงมีลักษณะเช่นเดิม ชาวบ้านรักความสงบตลอดระยะเวลาห้าสิบกว่าปีที่ผ่านมาไม่เคยมีเรื่องใด ๆ ใหญ่โตขัดแย้งกันหรือมีเรื่องประท้วงกับทางการเลย ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเป็นเรื่องเล็กน้อยที่แก้ไขกันได้ที่มีบ่อยก็คือ เรื่องที่ดินทำนาซึ่งเป็นปัญหาส่วนตัว สำหรับปัญหาของส่วนรวมนั้นเราแก้ไขกันด้วยการประนีประนอมยอมความกันโดยอาศัยเสียงส่วนมากเป็นเกณฑ์ตัดสินทุกคนยอมรับ ดังนั้นบ้านศรีษะกระปือถือได้ว่าเป็นหมู่บ้านที่มีปัญหาน้อยมากเพราะ การยึดถือความเป็นพี่เป็นน้องที่ต้องอยู่ร่วมกันอย่างสงบและพึ่งพาอาศัยกันในยามยาก ฉะนั้นปัญหาที่เกิดขึ้นก็ดับไป สำหรับการให้ความร่วมมือกับทางราชการนั้นชาวบ้านให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีบอกให้ทำอะไรก็ตามจะมีปัญหาที่ต่อเมื่อ เรื่องที่บอกให้ทำนั้นต้องใช้เงินจำนวนมากเกินความสามารถที่จะทำได้ เช่น ให้ทำส้วม เป็นต้น บางครอบครัวไม่มีความจำเป็นใช้ปากส้วมมานานไม่ต้องเสียเงิน แต่ทำส้วมต้องเสียเงินหลายพัน ถึงอย่างไรชาวบ้านก็ต้องพยายามปฏิบัติตามที่ทางการต้องการ

โดยสรุปประวัติความเป็นมาของบ้านหนองหัวควายหรือบ้านศรีชะกระปือ้นั้น เริ่มก่อตั้งในราวสมัยของพระเจ้าตากสินมหาราชโดยคนเชื้อสายลาวที่อพยพมาจากเมืองเวียงจันทน์ ดำรงชีวิตอยู่ด้วยการเกษตรกรรม มีวิถีชีวิตที่รักความสงบอยู่ร่วมกันอย่างพี่น้อง เป็นกลุ่มคนที่ปฏิบัติตามระเบียบกฎเกณฑ์ของทางราชการด้วยดีเสมอมา

สภาพทั่วไปของหมู่บ้าน

1. พื้นที่และอาณาเขต พื้นที่ของบ้านศรีชะกระปือ้นแบ่งออกเป็น 3 ส่วนคือ

1.1 ส่วนที่หนึ่ง เป็นพื้นที่สำหรับการตั้งบ้านเรือนมีลักษณะพื้นที่เป็นเนินสูงเป็นบริเวณกว้างประมาณ 200 ไร่ โดยมีการปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่รวมกันเป็นหย่อม ๆ ในบริเวณรอบนอกส่วนบริเวณกลางหมู่บ้านและริมถนนมีบ้านเรือนหนาแน่นรวมกันเป็นกระจุก

1.2 ส่วนที่สอง เป็นพื้นที่สำหรับพืชผักสวนครัวและไม้ผลต่าง ๆ ล้อมรอบบริเวณที่ใช้ตั้งบ้านเรือน ลักษณะของพื้นที่ลาดต่ำมีเนื้อที่ประมาณ 30-40 ไร่

1.3 ส่วนที่สาม เป็นพื้นที่สำหรับการเพาะปลูกข้าว ลักษณะของพื้นที่เป็นที่ราบลุ่ม ล้อมรอบหมู่บ้านทั้งหมด โดยมีลำห้วยตองแวดซึ่งเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและหนองน้ำขนาดใหญ่เรียกว่าหนองหัวควาย ซึ่งเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำจืดที่สำคัญเพราะเป็นทั้งแหล่งเพาะพันธ์ของสัตว์น้ำและชาวบ้านใช้เป็นทำอาหารสำหรับการบริโภคในชีวิตประจำวัน บริเวณทั้งหมดนี้มีเนื้อที่ประมาณ 5,000 ไร่ พื้นที่เป็นทุ่งนาที่ได้รับการปรับปรุงให้มีคันดินเป็นรูปตารางสี่เหลี่ยมขนาดต่าง ๆ กันเพื่อเก็บกักน้ำเลี้ยงต้นข้าวในฤดูฝน

พื้นที่ทั้งสามส่วนนี้ ส่วนที่หนึ่งนั้นถือได้ว่าเป็นเขตชุมชนที่อยู่อาศัยซึ่งไม่มีน้ำท่วม แต่พื้นที่ส่วนที่สองและสามเมื่อถึงฤดูฝนจะมีน้ำท่วมขัง แล้วลดลงเมื่อถึงฤดูแล้ง ทั้งนี้เนื่องจากน้ำที่ไหลมาตามลำห้วยจะมีปริมาณมากล้นฝั่งแล้วไปรวมกันที่หนองน้ำ (หนองหัวควาย) กลายเป็นหนองน้ำขนาดใหญ่ที่มีบริเวณกว้างมากกว่า 300 ไร่ แต่พอถึงฤดูแล้งหนองน้ำจะมีขนาดเล็กเหลือพื้นที่ประมาณ 200 ไร่เท่านั้น นางทองเล่าว่า ในสมัยก่อนเมืองถึงฤดูน้ำขึ้นมีการแข่งเรือกันระหว่างหมู่บ้านใกล้เคียง เช่นบ้านคูเมือง บ้านท่าหลวงจะนำเรือมาแข่งกัน แต่ประเพณีได้เลิกไปแล้วเกือบ 50 ปี ทั้งนี้เนื่องจากปริมาณน้ำในหนองน้ำลดน้อยลงแทบทุกปี ส่วนนายมัน เล่าว่าชาวบ้านที่มีน้ำ

ติดกับหนองน้ำบางส่วนได้ขยายพื้นที่เพาะปลูกเข้าไปในบริเวณพื้นที่หนองน้ำที่ตื้นเป็นชั้นจึงทำให้หนองน้ำมีขนาดเล็กลง ๆ

2. แหล่งน้ำ แหล่งน้ำที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์ในปัจจุบันมี 2 ลักษณะ คือ แหล่งน้ำธรรมชาติและแหล่งน้ำที่สร้างขึ้นเอง

2.1 แหล่งน้ำธรรมชาติ มีน้ำฝนซึ่งใช้สำหรับทำนาและเก็บกักไว้ดื่ม ส่วนลำห้วยและหนองหัวควายใช้เป็นแหล่งอาหารจับสัตว์น้ำจืด เช่น กุ้ง หอย บูลา กบ และเขียด เป็นต้น

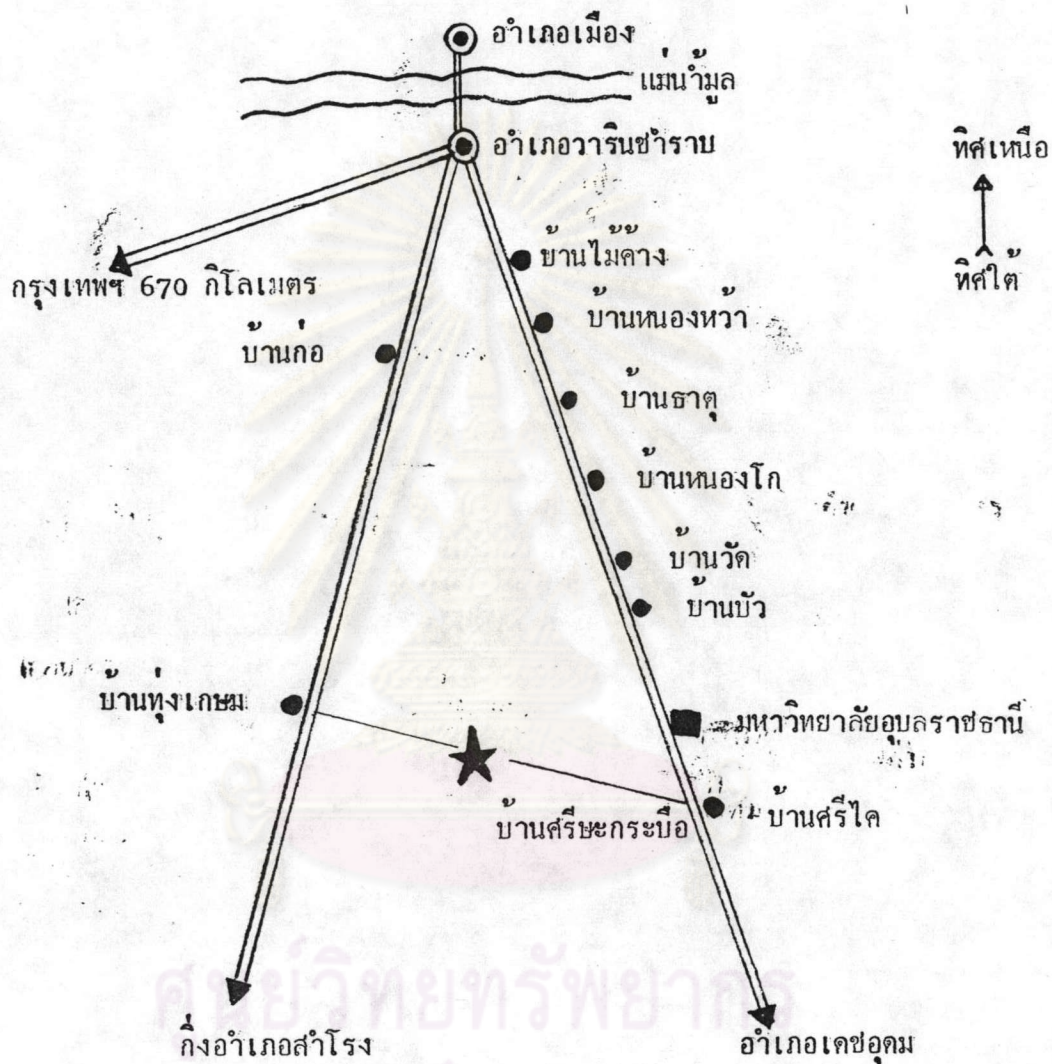
2.2 แหล่งน้ำที่สร้างขึ้น โดยงบประมาณของทางราชการและชาวบ้านสร้างขึ้นเองได้แก่ บ่อน้ำสาธารณะ 5 บ่อ บ่อน้ำส่วนตัว 7 บ่อ บ่อน้ำบาดาลสาธารณะ 2 บ่อและสระน้ำ 2 แห่ง

3. ลักษณะของหมู่บ้าน การตั้งบ้านเรือนของบ้านศรีหะกระปือมีลักษณะรวมกันเป็นกระจุกในบริเวณริมถนนที่เชื่อมต่อกับหมู่บ้านอื่น ๆ ส่วนบริเวณรอบนอกที่ห่างจากถนนประมาณ 50 เมตรขึ้นไปมีการตั้งบ้านเรือนกระจัดกระจาย ลักษณะของบ้านส่วนใหญ่ทำด้วยไม้มุงสังกะสี เป็นบ้านสองชั้นใต้ถุนสูงสำหรับนั่งเล่น หรือทำคอกควายซึ่งบ้านที่มีลักษณะเช่นนี้ปลูกสร้างมานานเป็นมรดกตกทอดมาจากพ่อแม่ นอกจากนี้ยังมีบ้านชั้นเดียวที่ปลูกสร้างใหม่ส่วนใหญ่ทำด้วยปูนและอิฐเป็นบ้านชั้นเดียวมีเพียง 3 หลัง บริเวณบ้านชาวบ้านนิยมปลูกมะม่วง มะขามและมะละกอ หรือพืชล้มลุกอื่น ๆ ที่ใช้สำหรับปรุงอาหารเช่น ฝรั่ง ข้าว ตะไคร้ สะระแหน่ แมงลัก และ ฯลฯ แต่ละบ้านจะมีฉางสำหรับเก็บข้าวเปลือกสร้างไว้ข้างบ้านหรือหน้าบ้าน

สำหรับสถานที่ที่ชาวบ้านรวมกลุ่มในการประชุมปรึกษาในเรื่องต่าง ๆ มีเพียง 2 แห่งคือ ที่วัดและศาลากลางบ้าน วัดตั้งอยู่ด้านทิศตะวันออกของหมู่บ้านเข้าร่วมกันกับบ้านหนองหอ ส่วนศาลากลางบ้านตั้งอยู่ริมถนนที่เป็นศูนย์กลางของหมู่บ้าน

4. การคมนาคม การเดินทางเข้าสู่หมู่บ้านสามารถไปได้เฉพาะทางบกเท่านั้นโดยมีให้เลือกได้ 2 เส้นทางคือ จากตลาดอำเภอวารินชำราบโดยสารประจำทางเข้าสู่หมู่บ้านทุก 1 ชั่วโมงโดยเริ่มเดินทางตั้งแต่เวลา 05.00-18.00 น. ระยะทาง 15 กิโลเมตร ส่วนอีกเส้นทางหนึ่งสามารถไปได้โดยใช้รถส่วนตัวมีระยะทาง 9 กิโลเมตร (ดูแผนที่การเดินทางเข้าสู่หมู่บ้าน)

แผนที่การเดินทางเข้าสู่หมู่บ้านศรีชะกระบือ

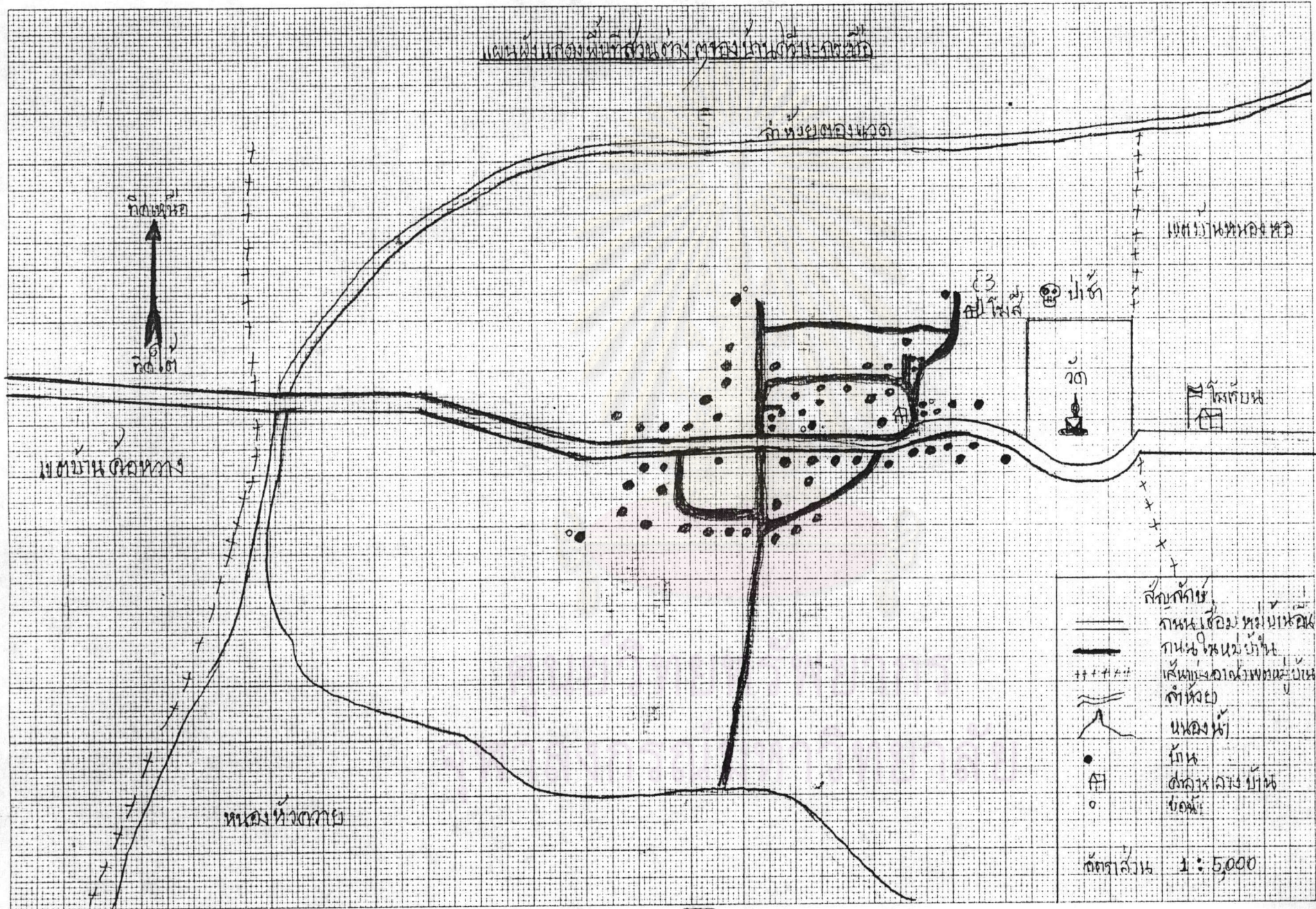


ศูนย์วิทยพัชยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อธิบายสัญลักษณ์	
—————	ถนนดินลูกรัง
=====	ถนนราดยาง
~~~~~	แม่น้ำมูล



แผนที่พื้นที่โบราณคดีชุมชนบ้านหนองน้ำ



- |      |           |
|------|-----------|
| —    | คันนา     |
| —    | กำแพงดิน  |
| ++++ | คันนา     |
| ~    | หนองน้ำ   |
| ●    | หลุมฝังศพ |
| □    | หลุมฝังศพ |
| ○    | หลุมฝังศพ |
- อัตราส่วน 1:5,000









5. ไฟฟ้า แต่เดิมบ้านศรีชะกระปือยังไม่มีไฟฟ้า ชาวบ้านอาศัยแสงสว่างจากตะเกียงน้ำมันก๊าดหรือกะบอง (ทำจากน้ำมันยางผสมกับเศษไม้หรือขี้เสื่อย) ในเวลากลางคือ ต่อมาใน พ.ศ. 2523 จึงเริ่มมีไฟฟ้าใช้ ในระยะแรกชาวบ้านใช้เฉพาะหลอดไฟเท่านั้น ต่อมาจึงต่างแข่งขันกันซื้อเครื่องไฟฟ้าอื่น ๆ เช่น โทรทัศน์ พัดลม ตู้เย็น เครื่องเสียง เครื่องสูบน้ำ ฯลฯ เพราะถือว่าบ้านใดมีเครื่องใช้ไฟฟ้าเหล่านี้เป็นการแสดงฐานะอีกอย่างหนึ่งว่า มีความเป็นอยู่ที่ทันสมัยหรือร่ำรวย

6. ลักษณะประชากร ประชากรที่อาศัยในหมู่บ้านทั้งหมดใน พ.ศ. 2535 มีจำนวน 306 คน เป็นเพศชาย 147 คน เพศหญิง 159 คน ซึ่งในจำนวนนี้มีบางส่วนที่เป็นคนมาจากท้องถิ่นอื่นรวมอยู่ด้วย ประชากรเกือบทั้งหมดประกอบอาชีพทำนาคือ มีจำนวน 52 ครอบครัวที่ประกอบอาชีพทำนาเป็นอาชีพหลัก จากจำนวนครอบครัวทั้งหมดในหมู่บ้าน 58 ครอบครัว สำหรับ 6 ครอบครัวนั้นประกอบอาชีพรับราชการครู ทหาร เทศบาล, ค้าขาย และงานก่อสร้าง ส่วนลูกหลานที่ไปอยู่ในท้องถิ่นอื่นไม่ได้เข้ามาพิจารณาซึ่งผลจากการสำรวจจากสำเนาทะเบียนบ้านเทียบกับจำนวนที่ได้จากการสำรวจ ปรากฏว่าจำนวนบุตรทั้งหมดของชาวบ้านในสำเนาทะเบียนบ้านมีจำนวนรวม 301 คน แต่ผลจากการสำรวจจำนวนบุตรที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านปรากฏว่ามีจำนวนเพียง 103 คน ดังนั้นจำนวนบุตรที่อพยพไปอยู่ถิ่นอื่นทั้งหมด 198 คนคือประมาณร้อยละ 70 จึงเห็นได้ว่าการอพยพของคนรุ่นลูกมีอัตราสูงทั้งนี้เพราะ มีที่หาทำกินจำนวนจำกัดไม่สามารถขยายพื้นที่เพาะปลูกอีกต่อไปได้ เป็นเหตุผลที่สำคัญที่สุดที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ให้คำตอบ

ประชากรในหมู่บ้านส่วนใหญ่เป็นญาติพี่น้องกัน โดยสังเกตจากการใช้นามสกุลร่วมกันมากดังนี้ นามสกุลแก้วแรมเรือนและทวีกาลใช้นามสกุลละ 8 ครัวเรือน , ศิลาเกษ 5 ครัวเรือน, พยัคฆ์ และ วรรณากาล นามสกุลละ 3 ครัวเรือน , สุวรรณบุรุษ ชนะมี จำปาทอง บุตาช จันทรพีชช บุญยอง สิทธิวรเดช และ อูราสุข ใช้นามสกุลละ 2 ครัวเรือน รวมครัวเรือนที่มีการใช้นามสกุลที่ซ้ำกันตั้งแต่ 2 ครัวเรือนขึ้นไปมีทั้งหมด 46 ครัวเรือน จึงมีเพียง 12 ครัวเรือนเท่านั้นที่ไม่ซ้ำกัน แต่ยังมีปรากฏว่าลูกหลานของบางตระกูลใน 12 ครัวเรือนนี้มีฐานะเป็นลูกเขย ลูกสะใภ้ หลานเขย หรือหลานสะใภ้ของตระกูลอื่น ๆ ภายในหมู่บ้านด้วย และพบว่าชาวบ้านนิยมนำลูกหลานที่อยู่ในหมู่บ้านเดียวกันแต่งงานเป็นสามีภรรยา กัน ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างกันของชาวบ้านจึงมีความผูกพันกันทางสายเลือดเดียวกัน เป็นจำนวนมากและเป็นญาติกันโดยการ



สมรสของบุตรหลาน ซึ่งผลจากการสำรวจพบว่า คู่สมรสของหัวหน้าครอบครัวทั้งหมดในพ.ศ. 2535 เป็นคนในหมู่บ้านศรีชะกระปือด้วยกัน 39 คู่ จากบ้านอื่น 19 คู่

ดังนั้นลูกหลานที่เกิดขึ้นมาในปัจจุบันนี้จึงมีความสัมพันธ์ทางสายเลือดของบรรพบุรุษ-คนเดียวกัน แม้ว่าบางคนจะใช้นามสกุลแตกต่างกันก็ตาม

ในด้านการศึกษาประชากรพิจารณาเป็นครัวเรือนพบว่า มีหัวหน้าครอบครัวไม่รู้หนังสือ 4 คน, จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 3 คน, จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 45 คน, จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 2 คน และปริญญาตรี 2 คน ส่วนการศึกษาของบุตรในระดับสูงสุดของแต่ละครัวเรือนปรากฏว่าจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 10 ครอบครัว, ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 13 ครอบครัว, ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 8 ครอบครัว, ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 5 ครอบครัว, ปวท. 2 ครอบครัว, ปวส. 1 ครอบครัว และปริญญาตรี 1 ครอบครัว

ส่วนจำนวนประชากรแต่ละช่วงอายุ เป็นข้อมูลการสำรวจถึงเดือนมีนาคม พ.ศ. 2535 ได้แสดงไว้ในตารางที่ 1. ดังนี้คือ

ศูนย์วิทยทรัพยากร  
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย



ตารางที่ 1 แสดงจำนวนประชากรและอายุ

ช่วงอายุ(ปี)	หัวหน้าครอบครัว		สมาชิกในครอบครัว		รวม		รวมทั้งหมด
	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	
ต่ำกว่า 1 ปี			5	2	5	2	7
1-9			17	24	17	24	41
10-19			32	27	32	27	59
20-29	1		20	30	21	30	51
30-39	5	2	22	17	27	19	46
40-49	12		8	17	20	17	37
50-59	9		1	8	10	8	18
60-69	11	3	1	15	12	18	30
70-79	2	10		2	2	12	14
80-89	1	1			1	1	1
90-99		1				1	1
รวม	41	17	106	142	147	159	
		58		248			306

ประชากรที่อยู่ในวัยชราอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไปมีจำนวน 47 คน คนที่มีอายุมากที่สุดคือ หัวหน้าครอบครัวเพศหญิงมีอายุ 93 ปี และสังเกตได้ว่าประชากรเพศหญิงที่อยู่ในวัยชรา มีจำนวนมากกว่าเพศชายถึงสองเท่า ดังนั้นกลุ่มผู้สูงอายุส่วนใหญ่นี้จึงเป็นผู้หญิงประมาณร้อยละ 15 ของประชากรทั้งหมด



กลุ่มคนที่มีอายุต่ำกว่า 60 ปีลงไปจนถึง 30 ปี ประชากรกลุ่มนี้มีจำนวนถึง 101 คน ส่วนประชากรซึ่งอยู่ในช่วงอายุระหว่าง 10-19 ปี เป็นกลุ่มประชากรที่มีจำนวนมากที่สุดคือ 59 คน ถ้าหากรวมกันกลุ่มประชากรในช่วงอายุระหว่าง 20-29 ปี ซึ่งเป็นกลุ่มประชากรที่มีจำนวนมากเป็นอันดับสองแล้วจะมีจำนวน 108 คน ดังนั้นจึงพบว่า จำนวนประชากรในหมู่บ้านส่วนใหญ่มีอายุในช่วง 10-59 ปี ซึ่งมีจำนวนรวม 209 คน คือประมาณร้อยละ 70 ของประชากรทั้งหมด สำหรับจำนวนเด็กที่มีอายุยังไม่ถึง 1 ปี มีจำนวนเพียง 7 คนเท่านั้น และเด็กที่มีอายุระหว่าง 1-9 ปี มีจำนวน 41 คน ประชากรในส่วนที่มีอายุตั้งแต่แรกเกิดจนถึง 9 ปี จึงมีประมาณร้อยละ 15 ของจำนวนประชากรทั้งหมด

สรุปได้ว่า ประชากรส่วนใหญ่อยู่ในช่วงอายุระหว่าง 10-15 ปี ส่วนประชากรในวัยเด็กตั้งแต่แรกเกิดจนถึง 9 ปี มีจำนวนใกล้เคียงกับจำนวนประชากรของผู้มีอายุ 60 ปี ขึ้นไป

#### 7. ลักษณะการจัดระเบียบทางสังคมของหมู่บ้าน

##### 7.1 พื้นฐานทางระบบครอบครัวและเครือญาติ

สมาชิกของครอบครัวในแต่ละครัวเรือนมีบทบาทและสถานภาพแตกต่างกัน ดังนั้นการจัดลักษณะของครอบครัวจึงถือเอาสมาชิกทั้งหมดใน 1 ครัวเรือน เป็น 1 ครอบครัว แบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ

(1) ครอบครัวเดี่ยว ครอบครัวลักษณะนี้ประกอบด้วยบุคคล 3 ประเภทเท่านั้น คือ 1. สามี 2. ภรรยา และ 3. บุตร ครอบครัวลักษณะนี้แบ่งออกเป็น 3 แบบคือ

แบบที่ 1 ครัวเรือนที่ประกอบด้วย บิดา มารดา และบุตร มีทั้งหมด 17 ครัวเรือน

แบบที่ 2 ครัวเรือนที่ประกอบด้วยสามีและภรรยาเท่านั้นซึ่งไม่มีบุตรอยู่ด้วย มีทั้งหมด 2 ครัวเรือน

แบบที่ 3 ครัวเรือนที่ ประกอบด้วย มารดาและบุตรเท่านั้น ส่วนบิดาเสียชีวิตแล้ว 12 ครัวเรือน และอีก 1 ครัวเรือนผู้เป็นบิดาต้องโทษจำคุก รวมทั้งหมด 13 ครัวเรือน

ข้อสังเกตสำหรับครอบครัวเดี่ยวนี้คือ ไม่มีครัวเรือนที่มีเฉพาะบิดาและบุตร แต่มีเฉพาะครัวเรือนที่ไม่มีมารดาและบุตรเท่านั้น ซึ่งตามแนวความคิดของชาวบ้านถือว่า ครอบครัวที่ไม่มีบุคคลประเภทใดประเภทหนึ่งเป็นครอบครัวที่ไม่สมบูรณ์ สำหรับครอบครัวที่ไม่มีสามีผู้ที่เป็นภรรยาและบุตร ไม่เข้าร่วมกิจกรรมของส่วนรวมมากนัก ส่วนครอบครัวที่มีบุคคลทั้งสามประเภทถือว่าเป็น



ครอบครัวที่สมบูรณ์ที่สุด ลักษณะการเข้าร่วมกิจกรรมของส่วนรวมของสมาชิกในครอบครัวประเภทนี้ มีมากกว่าครอบครัวที่ไม่สมบูรณ์ ครอบครัวเดียวมีจำนวนทั้งหมด 22 ครัวเรือน

(2) ครอบครัวขยาย เป็นครอบครัวที่รวมบุคคลหลายประเภทอยู่ด้วยกัน ซึ่งถ้าหากมีบุคคลที่นอกเหนือจากสามี ภรรยา และบุตร อาศัยอยู่ในครัวเรือนเดียวกันถือว่าเป็นครอบครัวขยายซึ่งมีความซับซ้อนมากจึงเสนอไว้ในตารางที่ 2 รวมกับครอบครัวเดี่ยว

ตารางที่ 2 แสดงประเภทบุคคลและจำนวนครัวเรือนที่มีสมาชิกในครัวเรือนแบบเดียวกัน

แบบที่	ประเภทของบุคคลที่อยู่ในครัวเรือนเดียวกัน														จำนวน	
	ปู่	ย่า	ตา	ยาย	ลุง	ป้า	น้ำ	อา	บิดา	มารดา	บุตร	เขย	สะใภ้	หลาน		เหลน
1										✓	✓					13
2									✓	✓						2
3									✓	✓	✓					17
4									✓	✓	✓			✓		5
5									✓	✓	✓	✓		✓		8
6									✓	✓	✓		✓			2
7										✓	✓			✓		2
8										✓	✓	✓		✓		7
9										✓	✓		✓	✓		3
10						✓				✓	✓					1
11			✓	✓					✓	✓	✓					1
12	✓								✓	✓	✓			✓		1
13	✓								✓	✓	✓					1
14	✓										✓	✓				1
15					✓					✓	✓					1
รวม															55	



จากการแจกแจงประเภทของบุคคลในแต่ละครัวเรือน พบว่า ครอบครัวเดี่ยวมีทั้งหมด 3 แบบ 22 ครัวเรือน ครอบครัวขยายมี 12 แบบ 33 ครัวเรือนและมีคนที่อยู่ตามลำพังคนเดียว 3 ครัวเรือน

ครอบครัวเดี่ยวที่ประกอบด้วย บิดา มารดา และบุตร มีจำนวนมากที่สุดคือ 17 ครัวเรือนส่วนครอบครัวขยายที่ประกอบด้วยบิดา มารดา บุตร บุตรเขย และหลานมีจำนวนมากที่สุดคือ 8 ครัวเรือน สำหรับครัวเรือนที่มีปู่ ย่า ตา ยาย อาศัยอยู่ด้วยมีจำนวน 4 ครัวเรือน สรุปได้ว่า ลักษณะครอบครัวของหมู่บ้านศรีชะกระบือที่มีความสมบูรณ์คือ ประกอบด้วย บิดา มารดา และบุตร มีจำนวน 37 ครัวเรือน ส่วนที่เหลือ 19 ครัวเรือน เป็นครัวเรือนที่ไม่มี บิดาหรือมารดาหรือบุตร และอยู่ตามลำพังคนเดียว 3 ครัวเรือน

ครอบครัวของชาวหน้าในหมู่บ้าน มีกฎเกณฑ์ยึดถือความอาวุโสเป็นสำคัญคือ บุคคลที่มีอายุมากกว่าจะต้องได้รับความเคารพยกย่องจากผู้ที่มีอายุน้อยกว่า หากผู้น้อยไม่ประพฤติตามที่ผู้ใหญ่สั่งสอนจะถือว่าบุคคลนั้นเป็นคนไม่ดี อีกประการหนึ่งถือว่าเพศชายมีเกียรติและศักดิ์ศรีเหนือกว่าเพศหญิง เนื่องจากผู้ชายเป็นทั้งผู้นำและกำลังสำคัญในการประกอบอาชีพ โดยเฉพาะครอบครัวชาวนา ผู้ชายเป็นบุคคลสำคัญอย่างยิ่งเพราะการทำงานจำเป็นต้องใช้คนที่ร่างกายแข็งแรงและความอดทนสูง ดังนั้นผู้ที่ เป็นสามีจึงมีฐานะเป็นหัวหน้าครอบครัว เมื่อมีงานของส่วนรวมก็ต้องแสดงออกร่วมกับชาวบ้านคนอื่น ๆ ส่วนภรรยาได้รับผิดชอบงานบ้าน เช่น การทำอาหาร ซักผ้า ถูเรือน ดูแลบุตรหลาน ในช่วงที่บุตรยังเด็กอยู่สามีจะเป็นผู้ที่รับภาระหนักมาก ต้องทำงานแทบทุกอย่างจนกว่าภรรยาจะสามารถช่วยงานได้ ซึ่งโดยปกติสามีภรรยาต้องช่วยกันทำงาน เมื่อบุตรโตขึ้นมาในระยะแรกมักจะทำให้รับผิดชอบงานเบา ๆ เช่น การดูแลสัตว์เลี้ยง จนกระทั่งเมื่อเป็นหนุ่มสาว บุตรเหล่านี้ไม่ได้เรียนหนังสือก็จะกลายเป็นกำลังสำคัญในการทำงานแทนพ่อแม่จนกว่าจะแต่งงาน สำหรับครอบครัวที่สามีเสียชีวิตแล้วผู้ที่ต้องทำหน้าที่หัวหน้าครอบครัวแทนคือ ภรรยา ถ้าหากสามีเสียชีวิตหรือหย่าขาดจากกันตั้งแต่อายุน้อย ผู้ที่เป็นภรรยาจะได้รับความลำบากมาก เพราะต้องทำงานเพียงคนเดียวจนกว่าบุตรจะสามารถช่วยงานได้ ในกรณีของการหย่าส่วนใหญ่ ฝ่ายหญิงจะไม่ยอมให้บุตรไปอยู่กับฝ่ายชาย โดยฝ่ายหญิงมักจะกลับมาอยู่กับพ่อแม่ของตน ซึ่งตายายจะเป็นบุคคลที่ดูแลหลาน ส่วนผู้เป็นแม่จะต้องเป็นแรงงานสำคัญของครอบครัว ส่วนครอบครัวที่สามีเสียชีวิตเมื่ออายุมากแล้วภรรยาจะไม่ลำบากมากนัก เพราะผู้ใช้แรงงานส่วนใหญ่คือ บุตร



บุตรเขย หรือสะใภ้ หลาน ซึ่งโตเป็นผู้ใหญ่แล้ว หลังจากที่บุตรแต่งงานแล้วถ้าเป็นผู้ชายจะต้องไปอยู่กับฝ่ายหญิง เพื่อช่วยเหลืองานของครอบครัวภรรยาทุกอย่างที่พ่อตาหรือแม่ยายมอบหมายให้อย่างน้อย 1-2 ปี แต่ถ้าหากบิดาของภรรยาเสียชีวิตหรือบิดามารดาของภรรยาอยู่ในวัยชราและไม่มีผู้ดูแล เป็นหน้าที่ของบุตรเขยจะต้องอยู่ช่วยงานตลอดไป กฎเกณฑ์ในเรื่องนี้ถือว่า เป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่มีมานาน แต่ถ้าหากหลังจากแต่งงานฝ่ายชายไม่ต้องไปอยู่บ้านฝ่ายหญิง เนื่องจากครอบครัวของตนขาดแรงงานผู้ชาย ฝ่ายชายต้องเพิ่มสินสอดทองหมั้นมากกว่าปกติเพื่อชดเชยการไม่ไปอยู่กับพ่อตามแม่ยาย ทั้งนี้แล้วแต่ความพอใจของทั้งสองฝ่าย

ในอดีตชาวบ้านนิยมแต่งงานให้บุตรตั้งแต่อายุยังน้อยทั้งสองฝ่ายหญิงและฝ่ายชายส่วนใหญ่อายุยังไม่เกิน 20 ปี แต่ในปัจจุบันอายุของคู่บ่าวสาวเริ่มมากขึ้นกว่าแต่ก่อน การเลือกคู่สมรสในหมู่บ้านปรากฏว่ามี 2 ลักษณะคือ 1. พ่อแม่หรือญาติผู้ใหญ่เป็นผู้เลือกให้ ลักษณะนี้เมื่อ 30-40 ปีที่ผ่านมามีมาก บุตรส่วนใหญ่เชื่อฟังพ่อแม่หรือญาติผู้ใหญ่ อย่างไรก็ตามแม้ว่าพ่อแม่หรือญาติผู้ใหญ่จะเลือกคู่ครองมาให้แต่ไม่มีลักษณะบังคับ เพราะถือเอาความสมัครใจของบุตรเป็นสำคัญ บุตรสามารถปฏิเสธได้ 2. ลักษณะที่มีการเลือกคู่สมรสด้วยตนเอง เป็นลักษณะที่มีมากทั้งในอดีตและปัจจุบัน โดยคู่สมรสยึดถือเอาความพอใจในอุปนิสัยใจคอ หน้าตาท่าทางของแต่ละฝ่ายชายจะไม่สนใจเรื่องฐานะหรือความยากจนของฝ่ายหญิงมากเท่าใดนัก ถ้าหากมีความพอใจก็จะให้ผู้ใหญ่ไปขอส่วฝ่ายหญิงจะคำนึงถึงฐานะของฝ่ายชายมากกว่า เนื่องจากฝ่ายชายจะต้องเป็นหัวหน้าครอบครัวในอนาคต ดังนั้นนอกจากอุปนิสัยใจคอหน้าตาท่าทางแล้วฐานะของฝ่ายชายมีส่วนอย่างมากในการพิจารณาของฝ่ายหญิงในปัจจุบัน แต่สำหรับในอดีตฐานะไม่เป็นอุปสรรคของการสมรส เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่มีฐานะไม่แตกต่างกันมากนัก เกียรติศักดิ์ของทั้งสองฝ่ายมีความเหมือนกันคือส่วนใหญ่เป็นลูกชานาด้วยกัน

การเลี้ยงดูบุตรทั้งหลายนั้นผู้ที่ เป็นหัวหน้าครอบครัวส่วนใหญ่ก็ให้อิสระ สั่งสอนอบรม โดยการอธิบายให้เหตุผล การทำโทษบุตรหลายเมื่อกระทำผิดส่วนใหญ่ เป็นเพียงการว่ากล่าวตักเตือน ไม่นิยมการตีบุตรหลาน เพราะหากตีบุตรชานาส่วนใหญ่จะนิินหาว่าร้าย ว่าทารุณบุตรเหมือนวัวเหมือนควาย เปรียบเหมือนการตีวัวตีควาย ดังนั้นความอายและความต้องการรักษาภาพพจน์ที่ดีของตนในหมู่บ้าน จึงเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านไม่นิยมทำโทษบุตรหลานด้วยความรุนแรง รวมทั้งความเชื่อเรื่องบาปกรรมด้วย



สำหรับครอบครัวที่มีผู้อาวุโสคือ ปู่ ย่า ตา ยาย อาศัยอยู่ด้วยนั้น บุคคลเหล่านี้ถือว่าเป็นคนที่ลูกหลานต้องเคารพยำเกรงและเป็นที่ยกย่องเมื่อบุตรหลานมีปัญหาต่าง ๆ คนเหล่านี้อยู่ในวัยชราแล้ว จึงไม่ได้รับผิดชอบงานใด ๆ ในครอบครัวเลย ลูกหลานจะทำให้ทั้งสิ้น แต่ก็มักจะแสดงความพยายามช่วยเหลือและไม่อยู่ว่าง ๆ ย่าหรือยายมักจะได้รับมอบหมายให้ดูแลลูกหลานเป็นครั้งคราว แต่บางครอบครัวที่สามีภรรยาไม่อยู่บ้านหรือไปทำงานอยู่ถิ่นอื่น ซึ่งไม่มีเวลาว่างเพื่อเลี้ยงดูบุตรของตนก็จะนำบุตรมาให้พ่อแม่ของตนเลี้ยงดูแทน ซึ่งผลจากการสำรวจพบว่า ครอบครัวในลักษณะนี้มีถึง 28 ครัวเรือน (จากตารางที่ 2) ดังนั้นผู้ที่อยู่ในกลุ่มนี้ถือว่าเป็นกำลังสำคัญในการเลี้ยงดูเด็กมากพอสมควร

ดังนั้นสมาชิกของครอบครัวในหมู่บ้านแทบทุกประเภท ล้วนมีความสำคัญด้วยกันแทบทั้งสิ้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพพื้นฐานทางด้านร่างกาย อายุ และประเภทของสมาชิกที่อยู่ในครัวเรือนเดียวกัน ลักษณะของการแบ่งงานกันทำเป็นไปอย่างเหมาะสม การปกครองเลี้ยงดูบุตร เน้นความมีอิสระและการยึดถือหลักเหตุผล รวมทั้งธรรมเนียมปฏิบัติที่เคยทำมาสั่งคมของชาวนาในหมู่บ้านจึงเปรียบเหมือนครอบครัวหนึ่งที่ทุกคนต่างได้พึ่งพาอาศัยกันอยู่เสมอ

ธรรมเนียมอีกประการหนึ่งที่ชาวบ้านยึดถือกันคือ การมีผัวเดียวเมียเดียว นับว่าเป็นสิ่งสำคัญมาก เพราะเป็นพื้นฐานความซื่อสัตย์ระหว่างกันของสามีภรรยา ตลอดเวลาที่ผ่านมาตั้งแต่อดีตหลายชั่วคนไม่เคยปรากฏว่า มีบุคคลใดมีสามีหรือภรรยาในเวลาเดียวกันเกินกว่าหนึ่งคน เว้นเสียแต่ว่าฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดเสียชีวิตหรือหย่าขาดจากกันแล้ว จึงจะมีสามีหรือภรรยาใหม่

ในบรรดากลุ่มคนที่เป็นเครือญาติกัน การประพฤติปฏิบัติต่อกันจะแตกต่างจากผู้ที่ไม่ใช่ญาติคือ ในหมู่ญาติจะให้ความช่วยเหลือกันทั้งด้านแรงงาน เงิน การอบรมสั่งสอนบุตรหลานที่อยู่ในตระกูลของตนได้ การว่ากล่าวตักเตือนบุตรหลานของกันและกันถือว่าเป็นเรื่องธรรมดาของพ่อแม่เด็กที่ทำผิดเสานั้นจะโกรธญาติของตนไม่ได้ เพราะเจตนาของญาติที่แสดงออกมานั้นเพื่อรักษาชื่อเสียงของวงศ์ตระกูลไว้ ในทางหนึ่งพ่อแม่ของเด็ก ๆ เหล่านั้นบอกให้ญาติของตนช่วยเหลือลูกของตนด้วย หรือบางครอบครัวได้อนุญาตให้ทำโทษลูกหลานตนได้ แต่ในทางปฏิบัติญาติผู้ใหญ่เหล่านั้นมักจะไม่ทำโทษเอง ส่วนใหญ่ใช้เพียงวาจาเท่านั้น

เมื่อเวลาถึงงานประเพณีต่าง ๆ ญาติของเจ้าภาพทุกคนในหมู่บ้านจะถือว่าตนเป็นเจ้าภาพเช่นกัน ดังนั้นจึงแสดงออกด้วยการช่วยเหลือกันอย่างเต็มที่มากกว่าการแบ่งแยกว่าเป็นงาน



ของบุคคลใดบุคคลหนึ่งโดยเฉพาะ การแสดงออกว่าตนเป็นเจ้าของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เพียงผู้เดียวเท่านั้น ชาวบ้านถือว่า เป็นการแสดงออกของคนเห็นแก่ตัว บุคคลเช่นนี้จะไม่ได้รับความเคารพ เชื่อฟังจากชาวบ้านแม้ว่าจะมีอายุมาก การแสดงออกต่อกันระหว่างเครือญาติและเพื่อนบ้านจึงต้องเป็นการแสดงออกของตนที่มีน้ำใจกว้างขวาง เอื้อเพื่อเผื่อแผ่กันในยามเดือนร้อน และหลังจากที่ชาวบ้านหรือญาติช่วยเหลืองานแล้วจะไม่นิยมรับเงินเป็นค่าตอบแทนเพราะถือว่าเป็นการแสดงออกที่ไม่สุภาพ แต่จะยินดีในการกินอาหารที่เจ้าของบ้านจัดเลี้ยง พบได้ในประเพณีการแบกเกี่ยวข้าว ประเพณีขึ้นบ้านใหม่ หรือการสร้างสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ

ส่วนประเพณีการแต่งงาน ประเพณีงานศพ ญาติพี่น้องจะช่วยมากที่สุดคือ ช่วยทั้งเงินและแรงงาน สำหรับเพื่อนบ้านจะช่วยเฉพาะเงินใส่ของก็ไม่ถูกตุนินทา แต่ถ้าหากผู้ที่เป็นญาติพี่น้องแสดงออกในการช่วยเหลือไม่เต็มที่จะถูกนินทาทั้งจากเจ้าภาพว่าไม่รักญาติพี่น้อง และจากเพื่อนบ้านว่าเห็นแก่ตัวไม่รู้จักช่วยเหลือกัน

สังคมหมู่บ้านมีลักษณะที่ยึดเหนี่ยวครอบครัวแต่ละครอบครัวเป็นหน่วยเดียวกัน โดยระบบเครือญาติทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมทำให้การรวมตัวของชาวบ้านมีความมั่นคง กรอบความคิดของชาวบ้านไม่สามารถเป็นอิสระไปจากแบบแผนของพฤติกรรมที่ปฏิบัติกันมานานได้ หากมีคนใดที่แตกต่างออกไปก็จะถูกแยกออกจากชาวบ้านกลุ่มใหญ่อย่างชัดเจน และในที่สุดเขาก็ต้องพยายามปรับตัวให้สามารถเข้าร่วมกับชาวบ้านกลุ่มใหญ่ให้ได้ จึงจะสามารถอยู่ในสังคมของหมู่บ้านได้

## 7.2 พื้นฐานทางเศรษฐกิจ

ท่านปรีดี พนมยงค์ ได้เขียนไว้ในหนังสือ "บันทึกข้อสังเกตและตอบคำถามนิสิตนักศึกษาที่ประสงค์เรียบเรียงวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับรัฐบาลบางสมัยของประเทศไทย" ว่า

"มนุษยชาติในระบบปฐมสหการซึ่งช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการทะนุถนอมเลี้ยงชีพ ต้องต่อสู้ภัยธรรมชาติร่วมกัน โดยไม่มีการกดขี่เบียดเบียนระหว่างกันนั้น มนุษย์ในยุคนั้นจึงมีสภาพจิตเห็นแก่ผู้อื่นเป็นส่วนรวม (Altruism) ยิ่งกว่าการเห็นส่วนตัวเป็นใหญ่ (Egoism) แต่เมื่อระบบปฐมสหการได้เสื่อมสลายไปโดยมีระบบทาส ศักดินา ทุนนิยม ตามลำดับนั้น มนุษย์จึงมีฐานะและวิถีดำรงชีพต่าง ๆ กัน ซึ่งเกิดมีสภาพซึ่งสมัยก่อนเรียกว่า "วรรณะ" ต่อมาเมื่อผู้แปลคำอังกฤษ "CLASS" และคำจีน "เจียจี้" ว่า "ชนชั้น" สภาพจิตของบุคคลก็เกิดจากสภาพของชนชั้นต่าง ๆ คือ ชนชั้นเจ้าทาส, เจ้าศักดินา, เจ้าสมบัติ (นายทุนสมัยใหม่) ก็มีทัศนคติผูกขาดเพื่อ





พิทักษ์รักษาพัฒนาอาณาจักรเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรมของสังคมไว้ในกำมือแห่งชนชั้นของตน  
ดังนั้นทัศนคติ ผู้ขาดเพื่อพิทักษ์รักษาพัฒนาอาณาจักรเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรมของสังคมไว้ใน  
กำมือแห่งชนชั้นของตน ดังนั้นทัศนคติที่เห็นแก่ตัว เป็นใหญ่ไม่ได้อยู่เฉพาะแต่ในทางวัตถุเท่านั้น หาก  
การทนงตนเองอย่างยิ่งใหญ่หรือวิเศษกว่าคนอื่นซึ่งเรียกว่า "วีระบุรุษส่วนบุคคล" (Individual  
Heroism) และการอวดดี (Self-Conceit) ก็เข้าลักษณะการเห็นแก่ตัวด้วย แต่การทำมาหากิน  
เพื่อความต้องการชีวปัจจัยตามปกติของธรรมชาติมนุษย์นั้น ยังไม่เข้าลักษณะความเห็นแก่ตัว ถ้า  
ผู้ประกอบการนั้นมิได้ยกประโยชน์ส่วนตัวเป็นใหญ่กว่าส่วนรวม" (ปรีดี พนมยงค์, 2519)

สังคมชาวนาบางแห่งยังคงรักษาสภาพชีวิตของมนุษย์ชาติในระบบปฐมสหการไว้ทัศนคติ  
ที่เห็นแก่ส่วนรวมเป็นใหญ่จึงทำให้ชาวบ้านอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข ชาวบ้านศรีษะกระบือยังคง  
รักษาลักษณะเช่นนี้ไว้ได้ คราวเรือนทั้งหมด 58 คราวเรือน มีคราวเรือนที่ประกอบอาชีพทำนาถึง  
52 คราวเรือน และที่เหลือ 6 คราวเรือนล้วนเป็นลูกหลานของชาวนาทั้งสิ้น ดังนั้นพื้นฐานทาง  
เศรษฐกิจของชาวบ้านคือ การทำนา

#### 7.2.1 การทำนา

การทำนาถือเป็นอาชีพหลักของชาวบ้านเกือบทั้งหมดในระยะแรก  
ที่บรรพบุรุษของชาวบ้านพากันมาตั้งหลักแหล่ง ที่ดินสำหรับการทำนามีมากเกินความต้องการ ผู้ใด  
ต้องการมากเพียงใด ก็ใช้กำลังถากถางป่าไม้ เพื่อปรับสภาพพื้นดินให้เหมาะสมสำหรับการ  
เพาะปลูกกรรมสิทธิ์ในที่ดินระยะนั้นเกิดจากการถากถางและจับจอง ถึงกระนั้นชาวบ้านต่างก็ทำนา  
ตามกำลังความสามารถของตนและครอบครัว ความมุ่งหวังในการผลิตข้าว เพียงเพื่อเลี้ยงชีพตลอดปี  
และเก็บไว้เป็นเมล็ดพันธุ์ในดีปีต่อไป ปริมาณข้าวส่วนเกินจากนี้ก็มีไม่มากนัก เนื่องจากการใช้  
แรงงานคนและสัตว์ การขยายพื้นที่ในการเพาะปลูกยังมีน้อยเพราะจำนวนคนยังมีน้อย ขณะเดียวกัน  
แรงจูงใจเพื่อการเพิ่มผลผลิตก็มีน้อยเพราะ การค้าขายข้าวยังไม่ค่อยมี และสภาพสังคมทั่วโลกยังคง  
เป็นแบบเกษตรกรรม ความต้องการทางด้านอาหารในรูปของวัตถุดิบยังมีน้อย

ปัจจุบันนี้จุดมุ่งหมายในการทำนาเปลี่ยนแปลงไป พื้นที่ดินมีขอบเขตจำกัดไม่สามารถ  
ขยายต่อไปได้ สภาพของดินที่ใช้นานจำเป็นต้องบำรุงรักษา ชาวบ้านจึงต้องซื้อปุ๋ยเพื่อบำรุงดิน  
เจ้าของนาบางแห่งใช้เครื่องจักรในการทำนาทำให้ต้นทุนสูงขึ้น มีปัจจัยหลายประการเข้ามามี  
ส่วนในการผลิต ผลักดันให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น ขณะที่กลไกในระบบตลาดกลับอำนวยความสะดวกต่อ



พ่อค้าคนกลาง ชาวนาไม่สามารถกำหนดราคาเองได้จึงเสี่ยงต่อการขาดทุนกลุ่มบุคคลที่เป็นนายทุน  
กุมอำนาจทางการเมือง ไม่ได้กำหนดนโยบายเพื่อเป็นประโยชน์ต่อชาวนามุ่งรักษาผลประโยชน์  
ส่วนตนและพวกพ้อง สภาพทางเศรษฐกิจของชาวนาจึงต่ำลงกว่าสมัยก่อน

เมื่อถึงเดือนหกของทุกปี ชาวบ้านจะเริ่มทำนาโดยทำพิธีแรกนา ก่อน คือ การไถนา 3  
รอบ ตามรูปสี่เหลี่ยมของคันทนา แล้วไถตัดเฉียง 2 มุม พร้อมกับพูดว่า "ถึงปีถึงเดือนจะมาแรก  
ไรแรกนา" ก็เป็นอันเสร็จพิธี แล้วจึงทำการไถนาสุก คือ การไถนาเพื่อเตรียมการหว่านต้นกล้า  
ซึ่งจะไถนาแปลงหนึ่งเพื่อเพาะเมล็ดข้าวให้เกิดขึ้นที่เดียวรวมกัน เพื่อง่ายต่อการบำรุงรักษา เมื่อ  
ข้าวงอกเป็นลำต้นจะขึ้นถี่กันมากเรียกว่า "ต้นกล้า" เมื่อต้นกล้าแข็งแรงสูงประมาณ 1-2 ฟุต  
ชาวบ้านจึงจะถอนกล้าไปปลูกในที่นาแปลงอื่น ๆ จัดแถวอย่างเป็นระเบียบ โดยเว้นระยะห่าง  
ให้พอเหมาะประมาณ 1 ฟุตซึ่งเรียกว่า "การดำนา" ก่อนการดำนาก็จะมีการทำพิธีปักกกแรกก่อน  
คือ การทำนาหว่าน 4 นา ซึ่งประกอบด้วยข้าว ฟ้าตาล กล้าย หมาก 2 คา ยาสูบ 2 มวนไป  
ถวายเป็นแรก (ผีเจ้าที่, เจ้านา) โดยการนำต้นกล้ามา 7 ต้นไปปักในพื้นที่ขุดไว้เป็นบริเวณเล็ก ๆ  
ประมาณ 2 ตารางฟุตบนที่นาของตน พร้อมกับบอกกล่าวตาแรก เพื่อขออนุญาตในการทำนาและให้  
รักษาผลผลิตด้วย รวมทั้งสิ่งดี ๆ ที่ตนต้องการเกี่ยวกับการทำนาก็จะบอกกล่าวตาแรกไป แล้วจึง  
เริ่มดำนา เสร็จจากการดำนาชาวบ้านมีเวลามากขึ้น บางคนจะไปทำงานที่อื่นเพื่อหารายได้เสริม  
เช่น งานก่อสร้าง ช่างไม้ ช่างปูน ลูกจ้างโรงงานต่างๆบางคนก็ทำงานอดิเรกหรือละเล่นต่าง ๆ  
ในหมู่บ้าน เช่น ชนไก่ เล่นไพ่ ไฮโล ซึ่งชาวบ้านถือว่าเป็นเรื่องธรรมดาถึงแม้จะรู้ว่าผิดกฎหมาย  
แต่ก็นิยมเล่นกันเพื่อความสนุกสนานและเป็นพิธีการหนึ่งในการรวมกลุ่มของชาวบ้าน เพื่อพูดคุยกันใน  
เรื่องต่าง ๆ การได้เสียกันเป็นเงินเพียงเล็กน้อยถ้าผู้ใดเสีย 10-20 บาท ก็เลิกเล่นเพราะ  
จุดมุ่งหมายของชาวบ้านส่วนใหญ่เล่นเพื่อความเพลิดเพลิน ไม่ได้มุ่งหวังที่จะยึดเป็นอาชีพเพื่อสร้าง  
รายได้ แต่ละคนที่เล่นด้วยกันต่างรู้ว่าทุกคนมีฐานะเหมือนกัน นาน ๆ ครั้งจึงจะพบว่ามีการ  
ชักชวนกันเล่นไม่ถือว่าเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นเป็นประจำวัน ส่วนหยาดได้ดินนั้นชาวบ้านนิยมกันมาก  
พอถึงวันที่ 1 และวันที่ 15 ของทุกเดือนชาวบ้านจะตื่นตื่นกับการรอฟังผลการออกสลากกินแบ่ง-  
รัฐบาล เจ้ามือที่เป็นนายทุนอยู่ในเมืองหรืออำเภอ ส่วนผู้ที่มาขายตามหมู่บ้านเป็นคนนำเงินไปส่ง  
เจ้ามือใหญ่อีกต่อหนึ่ง โดยมีส่วนแบ่งร้อยละ 15 ของเงินได้ คือ ขายได้ 100 บาท เจ้ามือจะ  
แบ่งให้ผู้ขายรายย่อย 15 บาท เมื่อมีชาวบ้านถูกรางวัลตามที่ซื้อไว้ตรงกับรางวัลหนึ่งของสลาก-



กินแบ่งรัฐบาลก็จะได้รับเงินตามอัตราดังนี้ เลขท้าย 2 ตัว ชื่อ 1 บาท ได้รับเงิน 70 บาท เลขท้าย 3 ตัว ชื่อ 1 บาท ได้รับเงิน 400 บาท การเล่นหวยใต้ดินของชาวบ้านเป็นการพนันชนิดหนึ่งที่เล่นกันมาหลายปีนับตั้งแต่การเริ่มต้นออกสลากกินแบ่งรัฐบาลเป็นต้นมา ซึ่งเป็นหนทางหนึ่งในการหารายได้ชาวบ้านบางคนเปรียบเปรยว่า การเล่นหวยเป็นการทำนาที่ไม่ต้องออกแรง ถ้าหากโชคดีแทงถูกย่อมได้รับผลกำไรมากกว่าการขายข้าวมากนัก

ทั้งการโยนและการเกี่ยวข้าว ยังคงใช้แรงงานคนกับควายเท่านั้น ควายถูกเลี้ยงไว้เพื่อใช้แรงงานโดยเฉพาะ ส่วนการเกี่ยวข้าวจะเริ่มในเดือน 12 ชาวบ้านมีการขอแรงกันเรียกว่า "การลงแขก" ซึ่งในปัจจุบันสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายมากกว่าในอดีต ส่วนค่าขนส่งจากทุ่งนามาเก็บไว้ที่บ้านระยะทาง 2-3 ก.ม. ครั้งละประมาณ 100-200 บาท โดยได้ข้าวประมาณ 30-40 กระสอบ และค่าขนส่งโดยสารเพื่อเอาไปขายกระสอบละ 10 บาท

สำหรับการขายข้าวให้โรงสีนั้น การชั่งตวงวัด การกำหนดราคา การกำหนดคุณภาพ ขึ้นอยู่กับเจ้าของโรงสีผู้ซื้อทั้งสิ้น ชาวนาทุกคนในหมู่บ้านกล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่า พวกตนไม่ได้เป็นผู้ขายข้าว เพราะเมื่อนำข้าวไปถึงโรงสี โรงสีจะจัดการทุกอย่าง โรงสีเพียงบอกว่าข้าวมีน้ำหนักกี่กิโลกรัมเท่านั้น และคุณภาพข้าวอย่างนี้ชื่อกิโลกรัมละเท่านี้ พร้อมกับหักค่าดินดินที่ปะปนด้วยแล้วจึงจ่ายเงิน ไม่มีช่วงใดเลยที่พวกตนได้แสดงตนเป็นผู้ขาย ถ้าหากไม่พอใจโรงสีก็ไม่รับซื้อ ชาวนาไม่มีทางเลือกเสียได้เพราะค่าขนส่งข้าวไปที่โรงสีก็ยังไม่จ่าย หากเปลี่ยนไปขายที่อื่นก็ต้องเสียค่าขนส่งเพิ่มขึ้นยิ่งขึ้นไปไกลก็ยิ่งได้เงินน้อยลง สถานการณ์เช่นนี้เปรียบได้ว่า ทามสี่ถึงป่าช้าไม่เผาก็ต้องฝัง เป็นการเปรียบเปรยว่าข้าวเปรียบเสมือนผี ส่วนโรงสีคือป่าช้า เมื่อข้าวไปถึงที่ขายแล้วไม่มีทางเลือกเสียได้คือต้องขายแม้ว่าไม่พอใจก็ตาม

การเสียเปรียบของชาวนาในระบบตลาดลักษณะดังกล่าวนี้เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นมานานหลายสิบปีแล้ว จนกระทั่งลูกหลานชาวนาหลายคนไม่สนใจประกอบอาชีพนี้ ทั้งนี้เนื่องจากระบบตลาดการซื้อขายในลักษณะเช่นนี้ ทำให้ชาวนาเป็นฝ่ายเสียเปรียบและขาดทุน

#### 7.2.2 การทำสวน

การทำสวนในหมู่บ้านมี 2 ลักษณะคือ 1. การทำสวนเพื่อขาย 2. เพื่อบริโภคพืชล้มลุกที่นิยมปลูกเช่น ผักกาด ผักคะน้า ผักชี หอม กระเทียม ซึ่งจะปลูกหลังจากการทำนา มีครอบครัวที่ทำสวนเพื่อขายอย่างจริงจังเพียง 3 ครอบครัว ส่วนครอบครัวอื่น ๆ ปลูก



เล็กน้อยเพื่อบริเวณเท่านั้น เนื่องจากมีปัญหาเรื่องน้ำขาดแคลนในฤดูแล้ง ครอบครัวที่ปลูกได้มาก ๆ นั้น เพราะมีที่ดินใกล้ลำห้วยหรือหนองน้ำจึงสะดวกในการบำรุงรักษา สำหรับไม้ยืนต้นมีปลูกไว้ในบริเวณข้างบ้านและที่ดินหลังบ้าน เช่น มะม่วง มะพร้าว หมาก มะรุม ขนุน พืชเหล่านี้นอกจากจะปลูกเพื่อบริโภคแล้วยังมีจุดมุ่งหมายเพื่อเอารมเงาด้วย

พืชที่มีความสำคัญเป็นพิเศษชาวบ้านนิยมปลูกมาก คือ กล้าย ซึ่งมีประโยชน์ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาด้วย นอกเหนือจากการบริโภค

สรุปแล้วการทำสวนมุ่งเพื่อการบริโภค และใช้สอยในครอบครัวมากกว่าเพื่อขายทั้งนี้ เพราะมีข้อจำกัดในด้านที่ดินเพาะปลูกและการขาดแคลนน้ำ

### 7.2.3 การเลี้ยงสัตว์

สัตว์เลี้ยงที่พบในหมู่บ้านแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ สัตว์ปีก และสัตว์สี่เท้า สัตว์ปีกที่ชาวบ้านนิยมเลี้ยงมากที่สุดคือ ไก่ รองลงมาคือ เป็ด การเลี้ยงไก่มีวัตถุประสงค์สามประการคือ เพื่อขาย บริโภค และการพนัน (ไก่ชน) การบริโภคไก่มักเกิดขึ้นเมื่อมีญาติหรือแขกจากถิ่นอื่นมาเยี่ยมเยือน ชาวบ้านบางส่วนเลี้ยงไก่เพื่อการชนชิงเงินเดิมพัน เป็นผู้ที่สนใจดูแลไก่มากเพราะ ไก่ชน มีราคาแพงถ้าหากสามารถชนะคู่ต่อสู้ตัวอื่น ๆ ยิ่งชนะมากเท่าไรราคายิ่งแพงขึ้นเรื่อย ๆ และลูกของไก่ตัวนั้นสามารถทำรายได้ให้เจ้าของอย่างมาก เพราะจะมีราคาสูงกว่าลูกไก่ทั่ว ๆ ไป ส่วนใหญ่มีราคาสูงกว่าร้อยละห้าขึ้นไป

สำหรับสัตว์สี่เท้าแบ่งได้ 2 ประเภท คือ สัตว์เลี้ยงเพื่อใช้แรงงาน เช่น ควาย และสุนัข ส่วนอีกประเภทหนึ่งเลี้ยงไว้เพื่อขาย เช่น สุกร และวัว จากการสำรวจพบว่า มีผู้เลี้ยงสุกรเพียง 2 ครอบครัว แต่ควายเป็นสัตว์ที่มีความสำคัญมากที่สุดในบรรดาสัตว์เลี้ยงทั้งหมด เพราะเป็นสัตว์ที่ถูกฝึกให้สามารถใช้แรงงานเพื่อช่วยในการทำนา แม้ว่าในปัจจุบันมีความเจริญทางด้านเครื่องจักรกลมาก แต่ชาวบ้านบ้านศรีชะกระปือยังคงใช้แรงงานคนกับควายเท่านี้ในการทำนา คนกับควายจึงมีชีวิตที่มีความสัมพันธ์กันอย่างลึกซึ้ง คนต้องพึ่งพาอาศัยกำลังร่างกายของควายในการผลิตข้าว ดังนั้นชาวบ้านจึงถือว่าควายเป็นสัตว์ที่มีบุญคุณอย่างยิ่งและได้รับการเอาใจใส่มากกว่าสัตว์เลี้ยงชนิดอื่น ๆ เมื่อถึงเวลาเดือนร้อนเรื่องเงิน ความเป็นสัตว์ชนิดเดียวที่ขายง่ายและทำเงินให้มากที่สุด ชาวบ้านบางคนบอกว่าเขาต้องร้องไห้เมื่อควายเดินจากไปเพราะเขารู้ดีว่ามันกำลังเดินไปสู่โรงฆ่าสัตว์ ลูกหลานที่อยู่ในครอบครัวต่างรู้ดีทุกคน ล้วนมีความรู้สึกเช่นเดียวกันกับเขา



ครอบครัวชาวนาที่ไม่มีควายถือว่ายังไม่สมบูรณ์เพราะถือว่าการมีควายเป็นความภาคภูมิใจของครอบครัว

#### 7.2.4 การประมง

หนองหัวควายเป็นแหล่งน้ำที่สำคัญของหมู่บ้าน ชาวบ้านอาศัยจับปลาเพื่อนำมาเป็นอาหารตลอดปี คนที่ยืนสามารถหารายได้จากหนองน้ำแห่งนี้ ชาวบ้านได้มีการแบ่งพื้นที่บริเวณริมหนองน้ำซึ่งเป็นที่ยอมรับกันมาแต่อดีต เพื่อทำเป็นบ่อตักปลาในเวลาน้ำขึ้นทุกครอบครัวมีสิทธิในการทำบ่อตักปลาเท่าเทียมกัน มีบางปีที่คณะกรรมการและชาวบ้านมีมติห้ามจับปลาในหนองน้ำเพื่อเป็นการอนุรักษ์พันธุ์ปลา ทุกคนล้วนยินยอมปฏิบัติตามด้วยดี

หนองน้ำแห่งนี้ชาวบ้านถือว่าเป็นของทุกคนรวมทั้งจากหมู่บ้านอื่น ๆ ก็สามารถมาจับปลาได้ มีเด็กหนุ่มบางคนในหมู่บ้านแสดงความคิดเห็นว่า ไม่ควรให้คนจากหมู่บ้านอื่นเข้ามาจับปลา แต่ผู้สูงอายุในหมู่บ้านบอกว่า หนองน้ำเป็นของสาธารณะไม่ใช่เป็นของชาวบ้านหนองหัวควายเท่านั้น และได้เลี้ยงคนหลายหมู่บ้านมานานหลายชั่วอายุคนแล้ว ถ้าไม่ให้คนหมู่บ้านอื่นจับปลาเขาจะกินอะไร หนองน้ำเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติไม่มีใครเป็นเจ้าของอย่างแท้จริง ควรแบ่งปันกันดีกว่า

การจับปลาในหนองหัวควายจึงให้อิสระแก่คนโดยทั่วไป ซึ่งเป็นธรรมเนียมปฏิบัติมานานแต่จะจำกัดขอบเขตการจับปลาในหนองน้ำเฉพาะบางส่วนในบางฤดูเท่านั้น ซึ่งเป็นสิทธิของชาวบ้านศรีษะกระปือที่จะกำหนดระเบียบ

นอกเหนือจากนี้ยังมีแหล่งน้ำอีกแห่งหนึ่งคือ ลำห้วยตองแวด ซึ่งไหลผ่านหมู่บ้านที่ชาวบ้านสามารถหาปลาและสัตว์น้ำอื่น ๆ เพื่อเป็นอาหารในชีวิตประจำวัน และถ้าหากมีจำนวนมากก็มักจะแบ่งขายให้คนอื่น อันเป็นรายได้เสริมอีกทางหนึ่งด้วย

#### 7.3 พื้นฐานทางการปกครอง

การปกครองของบ้านศรีษะกระปือแบ่งออกเป็น 2 แบบ คือ

1. การปกครองแบบเป็นทางการ และ
2. การปกครองแบบไม่เป็นทางการ

##### 7.3.1 การปกครองแบบเป็นทางการ

เป็นการปกครองที่รัฐกระจายอำนาจให้แก่ประชาชนในท้องถิ่น สามารถเลือกผู้ปกครองหมู่บ้านด้วยตนเองโดยยึดถือเสียงข้างมาก ซึ่งมีจุดเริ่มต้นตั้งแต่ พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ รศ.116 จนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้มีการปรับปรุงใช้ พ.ร.บ. ลักษณะปกครอง



ท้องที่ พ.ศ. 2457 ซึ่งถือว่าหมู่บ้านเป็นหน่วยการปกครองท้องที่ที่เล็กที่สุด โดยผู้ปกครองหมู่บ้าน ต้องมีคุณสมบัติตามกฎหมายฉบับนี้ รวมทั้งกำหนดคุณสมบัติของผู้มีสิทธิในการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งด้วย (ดูเพิ่มเติมในบทที่ 4)

ผู้ปกครองหมู่บ้านแบบเป็นทางการประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน และคณะกรรมการหมู่บ้านที่ได้รับการรับรองจากทางราชการให้มีสิทธิและอำนาจหน้าที่ตามกฎหมาย ผู้ใหญ่บ้านเป็นทั้งตัวแทนของทางราชการ และตัวแทนของชาวบ้าน ทำหน้าที่ประสานประโยชน์ของทั้งสองฝ่ายแจ้งข่าวสารและประกาศของทางราชการ รวมทั้งนำปัญหาและความต้องการของหมู่บ้านเสนอผู้ปกครองในระดับสูงขึ้นไปตามขอบเขตของอำนาจที่ผู้ปกครองเหล่านั้นมีอำนาจช่วยเหลือ

การจัดตั้งหมู่บ้านในปัจจุบันถูกกำหนดตาม พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457 และหลักเกณฑ์ของกระทรวงมหาดไทย พอสรุปได้ดังนี้ (วิจิตร สายเชื้อและคณะ, 2530)

1. เป็นบริเวณที่มีคนอยู่รวมกันมาก ถึงจะมีจำนวนบ้านเรือนน้อยให้ถือเอาจำนวนคนประมาณ 200 คนเป็นหมู่บ้านหนึ่ง
2. เป็นบริเวณที่ผู้คนตั้งบ้านเรือนอยู่ห่างไกลกัน ให้ถือเอาจำนวนบ้านเรือนไม่ต่ำกว่า 5 หลังคาเรือน เป็นหมู่บ้านหนึ่งได้

ส่วนหลักเกณฑ์ของกระทรวงมหาดไทยกำหนดแก้ไขเพิ่มเติม สรุปประเด็นสำคัญได้ดังนี้

1. เป็นชุมชนที่มีพลเมืองตั้งแต่ 400 คนขึ้นไป หรือมีจำนวนบ้านตั้งแต่ 40 หลังขึ้นไป
2. เป็นชุมชนที่ห่างจากชุมชนเดิมประมาณ 6 กิโลเมตร
3. ต้องได้รับความเห็นชอบจากประชาชนในหมู่บ้าน

นอกจากนี้ยังมีข้อยกเว้นสำหรับการพิจารณาจัดตั้งหมู่บ้านเป็นพิเศษ โดยคณะกรรมการกระทรวงมหาดไทย ได้ในกรณีต่อไปนี้

1. มีปัญหาเกี่ยวกับความมั่นคงแห่งชาติ
2. เป็นท้องที่ชายแดนหรืออาจมีปัญหาทางการเมือง
3. เป็นท้องที่ป่าเขาหรือทุรกันดาร

วิธีการตั้งหมู่บ้านต้องเสนอขั้ราชการฝ่ายปกครองตามลำดับชั้นตั้งแต่นายอำเภอขึ้นไปจนถึงกระทรวงมหาดไทย โดยมีรัฐมนตรีประจำกระทรวงเป็นผู้มีอำนาจในการอนุมัติจัดตั้ง



ตามความเป็นจริงแล้ว ชาวบ้านศรีชะกระปือไม่ไช่เป็นผู้เรียกร้องให้ทางการตั้งหมู่บ้านทั้งนี้เพราะ ไม่ว่าทางราชการจะจัดตั้งหรือไม่ได้ตาม ชาวบ้านก็มีระบบการปกครองของชุมชนมานานแล้ว การกำหนดหลักเกณฑ์ต่างๆ ดังที่เสนอมานี้แล้ว เป็นวิธีการของรัฐซึ่งมีจุดมุ่งหมายในการใช้อำนาจรัฐต่อชาวบ้านให้รัดกุมยิ่งขึ้น เพราะก่อน พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ ร.ศ. 116 นั้นหมู่บ้านมีอิสระในการปกครองตนเองในระดับสูงมาก รัฐมีอำนาจในการควบคุมหมู่บ้านน้อยมาก รัฐไม่เข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจการปกครองหมู่บ้านเลย การปล่อยยาให้หมู่บ้านมีอิสระมาก เป็นการเสี่ยงต่อการแยกตัวเป็นอิสระหรือไม่ยอมรับอำนาจรัฐ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องขยายอำนาจให้ถึงหมู่บ้านจึงได้กำหนดหลักเกณฑ์ต่างๆ ขึ้นมาสำหรับจัดการปกครองภายในหมู่บ้านให้ชาวบ้านนำไปปฏิบัติ

นายคัมภ์ ชนะมี (อายุ 86 ปี) เล่าว่า ในระยะแรก ๆ ผู้นำหมู่บ้านที่แท้จริงมักไม่สนใจสมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้านตามที่ทางการกำหนดเพราะ เมื่อเป็นคนของทางการแล้วต้องทำงานให้ทั้งทางการและชาวบ้าน ซึ่งในบางครั้งคำสั่งของทางการกำหนดมา เช่น การเก็บภาษีเพิ่มขึ้นหรือการขึ้นทะเบียนในเรื่องต่าง ๆ มีความคิดเห็นขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับทางการ เป็นการลำบากใจในการปฏิบัติมาก ดังนั้นผู้นำที่แท้จริงจึงไม่ยอมมาตนเองเข้าไปเป็นคนของทางการเพราะไม่ต้องการขัดแย้งกับชาวบ้าน เพื่อทำหน้าที่ให้ทางราชการ นอกจากนี้หลักเกณฑ์ที่กฎหมายกำหนดเป็นข้อจำกัดที่จะเป็นผู้ใหญ่บ้านคือ การกำหนดให้มีสัญชาติไทยโดยการเกิดมีความรู้ภาษาไทย มีอายุตั้งแต่ 25-60 ปี ซึ่งข้อกำหนดเหล่านี้ขัดแย้งกับคุณสมบัติของผู้ปกครองหมู่บ้านที่แท้จริงในสมัยนั้นเพราะผู้คนส่วนไม่มีความรู้ภาษาไทย และผู้ที่ เป็น "นายบ้าน" ต้องมีความอาวุโสซึ่งส่วนใหญ่มีอายุมากกว่า 60 ปี สาเหตุเหล่านี้จึงทำให้ผู้นำหมู่บ้านแบบเป็นทางการตาม พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ (เฉพาะ พ.ศ. 2457) ในระยะแรกของการประกาศใช้จึงไม่มีผู้นำที่แท้จริง

สำหรับการปกครองหมู่บ้านแบบเป็นทางการใน พ.ศ. 2535 ยังคงใช้ ตาม พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ 2457 มีผู้บริหารหมู่บ้านในต่าง ๆ ประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และคณะกรรมการหมู่บ้าน

**ผู้ใหญ่บ้าน** เป็นบุคคลที่มีคุณสมบัติตามที่กฎหมายกำหนดให้สามารถสมัครรับเลือกตั้งได้ โดยเป็นผู้ที่ได้รับคะแนนเสียงจากชาวบ้านมากที่สุด โดยในการเลือกตั้งมีคณะกรรมการเลือกตั้งประกอบด้วยนายอำเภอหรือผู้ที่ได้รับมอบหมายซึ่งเป็นข้าราชการ เป็นประธานในการเลือกตั้ง พร้อมด้วยกำนันหรือผู้ใหญ่บ้านในตำบลนั้นอย่างน้อย 1 คน เป็นกรรมการ แล้วนายอำเภอต้อง



รายงานผลการเลือกตั้งไปยังผู้ว่าราชการจังหวัดเพื่อออกหนังสือสำคัญเป็นหลักฐาน ผู้ใหญ่บ้าน  
มิใช่ข้าราชการแต่มีฐานะเป็นพนักงานฝ่ายปกครองตามกฎหมาย โดยได้รับเงินค่าตอบแทนจาก  
ทางการเป็นรายเดือนซึ่งไม่เรียกว่า "เงินเดือน" เหมือนกับข้าราชการทั่ว ๆ ไป

ผู้ใหญ่บ้านมีอำนาจหน้าที่ในการปกครองและรักษาความสงบเรียบร้อยของหมู่บ้านเมื่อ  
เกิดทุกข์ภัยแก่ชาวบ้าน ผู้ใหญ่บ้านต้องให้ความช่วยเหลือ เป็นผู้ที่น่าประภาค คำสั่งของราชการจาก  
กระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ มาแจ้งแก่ลูกบ้าน รับผิดชอบควบคุมเก็บรักษาทรัพย์สินที่ทะเบียนราษฎร  
ในหมู่บ้าน หากพบผู้กระทำความผิดกฎหมายมีหน้าที่ต้องควบคุมตัวส่งให้เจ้าหน้าที่ของทางราชการ

ผู้ใหญ่บ้านมีฐานะเป็นพนักงานฝ่ายปกครองตามกฎหมายว่าด้วยวิธีพิจารณาความอาญา  
โดยเป็นผู้รับรองความประพฤติของลูกบ้าน ในการขอมิและใช้อาวุธปืน รับรองบุคคลเกี่ยวกับ  
ทะเบียนชื่อบุคคล บัตรประจำตัวประชาชน รวมทั้งร่วมปฏิบัติงานกับเจ้าหน้าที่ของรัฐด้วย

แต่เดิมผู้ใหญ่บ้านจะอยู่ในตำแหน่งจนกว่าอายุครบ 60 ปีบริบูรณ์จึงพ้นตำแหน่ง แต่  
สำหรับผู้ที่ได้เป็นผู้ใหญ่บ้านภายหลังกฎหมายใหม่ที่ออกใน พ.ศ. 2535 กำหนดให้ผู้ใหญ่บ้าน และ  
กำนันมีวาระในการดำรงตำแหน่งคราวละ 5 ปีแล้วต้องมีการเลือกตั้งใหม่

นอกจากนี้การพ้นจากตำแหน่งของผู้ใหญ่บ้านเมื่อ ตาย ลาออก ขาดคุณสมบัติ หมู่บ้าน  
ที่ปกครองถูกยุบ ไปจากหมู่บ้านที่ตนปกครองเกิน 3 เดือน และราษฎรผู้มีสิทธิเลือกตั้งลงชื่อ  
มากกว่ากึ่งหนึ่งของผู้มีสิทธิทั้งหมด ร้องขอให้ออกจากตำแหน่งแล้วผู้ว่าราชการจังหวัดสั่งให้ออก  
ภายหลัง จากการสอบสวนแล้วเห็นว่ามีความประพฤติบกพร่องหรือไม่มีความสามารถในการ  
ปกครองหมู่บ้าน

**ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน** เป็นผู้ที่ทำหน้าที่ช่วยเหลือการปฏิบัติงานของผู้ใหญ่บ้าน การแต่งตั้ง  
ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน โดยให้ผู้ใหญ่บ้านและกำนันในท้องที่ร่วมกันพิจารณาแต่งตั้งบุคคลที่มีคุณสมบัติตาม  
กฎหมายซึ่งเหมือนกันกับคุณสมบัติของผู้ใหญ่บ้าน แล้วนำเสนอนายอำเภอออกคำสั่งแต่งตั้ง มีวาระ  
ในการดำรงตำแหน่ง 5 ปี ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านมี 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายปกครองและฝ่ายรักษาความสงบ  
โดยรับผิดชอบฝ่ายละ 1 คน ได้รับเงินค่าตอบแทนจากทางการแต่น้อยกว่าผู้ใหญ่บ้าน



**คณะกรรมการหมู่บ้าน** คณะกรรมการหมู่บ้านประกอบด้วยกรรมการ 2 ประเภทคือ กรรมการโดยตำแหน่ง ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านฝ่ายปกครอง และกรรมการโดยการเลือกตั้งจากชาวบ้าน มีจำนวน 8 คน ผู้ใหญ่บ้านทำหน้าที่เป็นประธานคณะกรรมการหมู่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้านศรีสะเกษกระปือตั้งแต่ พ.ศ. 2533-2535 มีรายนามดังนี้

- |                                         |         |
|-----------------------------------------|---------|
| 1. ผู้ใหญ่บ้าน จ.ส.อ. ทองคำ ทวีกาล      | ประธาน  |
| 2. ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน นายปิ่นต์ จำปาทอง | กรรมการ |
| 3. นายประยงค์ คำพานิน                   | กรรมการ |
| 4. นายใจ ชนะมี                          | กรรมการ |
| 5. นายผืน บุญหล่อ                       | กรรมการ |
| 6. นายสง่า นิตอินทร์                    | กรรมการ |
| 7. นายหนูสิน วรรณการ                    | กรรมการ |
| 8. นายคำพัน สุวรรณ                      | กรรมการ |
| 9. นายเฉลิม นามฮง                       | กรรมการ |
| 10. นายดวงจันทร์ แก้วแรมเรื่อน          | กรรมการ |

คณะกรรมการทั้งหมดนี้เป็นบุคคลที่ทาหน้าที่ในการบริหารด้านต่าง ๆ ของหมู่บ้าน เช่น งานบุญ ประเพณีต่าง ๆ งานด้านพัฒนา เมื่อจะทำกิจกรรมใด ๆ ขึ้นแรกจะมีการปรึกษาในหมู่คณะกรรมการเสียก่อนเมื่อมีมติใด ๆ แล้ว ผู้ใหญ่บ้านจะตีกลองที่ศาลากลางบ้านเพื่อเรียกชาวบ้านทั้งหมดมาประชุมเพื่อลงมติกันโดยยึดถือเสียงส่วนใหญ่เป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจ ในการประชุมนั้นชาวบ้านทุกคนมีสิทธิในการแสดงความคิดเห็นโต้แย้งกันได้ แต่ถ้ามีการถกเถียงกันอย่างรุนแรง คณะกรรมการมีหน้าที่ต้องควบคุมสถานการณ์ บางเรื่องต้องใช้เวลาในการถกเถียงกันหลายวัน เพราะเมื่อคณะกรรมการหมู่บ้านเห็นว่ายังไม่สามารถตกลงกันได้ก็จะเลื่อนการลงมติไปวันอื่นๆ เช่น การลงมติห้ามจับปลาน้ำหนองน้ำ และกรณีการขุดสระน้ำในบริเวณบ่อตักปลาของชาวบ้าน โดยใช้งบประมาณของกรมชลประทาน ซึ่งชาวบ้านทุกคนต้องยอมเสียบ่อตักปลาของตน เพื่อการขุดให้เป็นสระน้ำขนาดใหญ่ (ขุดใน พ.ศ. 2532) มติใดๆ ที่ผ่านการประชุมก็ไม่สามารถนำมาเป็นข้ออ้างได้อย่างเด็ดขาด ถือได้ว่าเป็นระเบียบทางสังคมของหมู่บ้านอย่างหนึ่ง (สัมภาษณ์อดีตผู้ใหญ่บ้าน



นายหมุน วงศ์คำ, ผู้ใหญ่บ้านปัจจุบันนายทองคำ ทวีกาล, นายทองคำ แก้วแรมเรือน และนายผืน บุญท้อ, วันที่ 19, 20 และ 21 ก.ย. 2534)

ระบบกรรมการหมู่บ้านดังกล่าวมาแล้วนี้ นายคำมั่น ขณะมี กล่าวไว้ เทียบได้กับคณะผู้อาวุโสในหมู่บ้าน ซึ่งได้ใช้มานานแล้วตั้งแต่สมัยของปู่ย่าตายาย เพียงแต่ต่อมาทางการได้บัญญัติเป็นระเบียบกฎหมาย โดยต้องได้รับการรับรองจากเจ้านายผู้ใหญ่เสียก่อนเท่านั้นเองซึ่งต้องจัดตามแบบของทางการกำหนดให้เท่านั้น

### 7.3.2 การปกครองแบบไม่เป็นทางการ

เป็นรูปแบบที่ชาวบ้านจัดกันเอง โดยแบ่งหมู่บ้านออกเป็นกลุ่ม เรียกว่า "คุ้ม" (หมายถึง กลุ่มครอบครัวที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้กันมีจำนวนกลุ่มละ 10-15 หลังคาเรือน เรียกว่า 1 คุ้ม: เป็นภาษาท้องถิ่น) มีจำนวน 4 คุ้ม ในแต่ละคุ้มจะมีหัวหน้าคุ้ม ซึ่งได้รับการคัดเลือกจากคนในคุ้มโดยยึดถือเสียงข้างมาก ทาหน้าที่เป็นตัวแทนของคุ้มในการประชุมปรึกษาเรื่องต่าง ๆ กับคณะกรรมการหมู่บ้าน รวมทั้งเป็นผู้ประสานงานด้านต่าง ๆ เช่น การเรียกรับเงินบริจาค การระดมคนทำงานสาธารณะ หัวหน้าคุ้มยังมีหน้าที่ดูแลคนในคุ้มและบางคนยังมีฐานะเป็นกรรมการหมู่บ้านด้วย บุคคลที่มักได้รับเลือกเป็นหัวหน้าคุ้มส่วนใหญ่อายุระหว่าง 35-50 ปี ทั้งนี้เพราะต้องการคนที่อยู่ในวัยที่แข็งแรงสามารถเดินทางและปฏิบัติงานได้ โดยไม่มีปัญหาเรื่องสุขภาพ การปกครองแบบไม่เป็นทางการนี้ซ้อนกันอยู่กับการปกครองแบบเป็นทางการ ผู้ที่เป็นหัวหน้าคุ้มเป็นบุคคลสำคัญที่มีอิทธิพลต่อความคิด และการตัดสินใจของชาวบ้านในคุ้มตนมาก เพราะในการตัดสินใจในกิจกรรมใด ๆ ของชุมชน หัวหน้าคุ้มแต่ละคุ้มต้องสอบถามความคิดของคนในคุ้มของตนเสียก่อน ขณะเดียวกันก็ต้องใช้ความพยายามโน้มน้าวจิตใจของคนในคุ้มสนับสนุนความคิดของตน โดยการชักชวนให้ไปออกเสียงสนับสนุนแนวความคิดที่ตนต้องการ แต่ถ้าชาวบ้านไม่เห็นด้วยก็จะไม่ไปร่วมประชุมเพื่อออกเสียง การที่ชาวบ้านบางคนไม่ไปร่วมประชุมมีความหมายลึกซึ้งมาก เพราะก่อนจะมีการประชุมลงมติในเรื่องใดชาวบ้านแต่ละคนต่างพูดคุยกันไปทั่วแล้ว จึงพอจะทราบล่วงหน้าว่าผลจะออกมาเช่นไร ดังนั้นการประชุมใหญ่เนืองบางเรื่องจะมีคนไปน้อย โดยเฉพาะเรื่องที่เคยปฏิบัติเป็นธรรมเนียมประเพณีมานาน เช่น การทำบุญพระเวสสันดร หรือบุญมหาชาติ (ชาวบ้านออกเสียงว่า บุญสะเทวด) ชาวบ้านส่วนใหญ่จะมอบสิทธิขาดให้กรรมการหมู่บ้านและกรรมการวัดเป็นผู้พิจารณาดำเนินการ เพราะทราบดีว่าผู้เป็นคณะกรรมการต้อง





ดำเนินการตามที่เคยปฏิบัติกันมา ทั้งการที่ชาวบ้านไม่มาร่วมประชุมเป็นคำตอบที่ควบคุมกรรมการ อยู่แล้วว่า ให้ทำตามธรรมเนียมที่เคยปฏิบัติมาเท่านั้น สำหรับคนที่มีความเห็นเป็นพิเศษจึงจะ มาประชุมเพื่อเสนอความคิดเห็นต่อกรรมการ

#### 7.4 พื้นฐานทางการศึกษา

##### 7.4.1 การศึกษาจากครอบครัว

คือการได้รับความรู้จากพ่อแม่หรือญาติพี่น้องของตนที่คอยว่ากล่าวตักเตือนสำหรับการประพฤติปฏิบัติตนในเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิตตามระเบียบกฎเกณฑ์ของหมู่บ้าน เช่น เรื่องภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี มารยาท ศาสนา และ ความเชื่อในด้านต่าง ๆ ทั้งกฎเกณฑ์ของครอบครัวและหน้าที่การงานที่รับผิดชอบตามที่ได้รับมอบหมาย เช่น มีบางครอบครัวห้ามบุตรนอนตื่นสาย ถ้าหากไม่เชื่อฟังก็ต้องทำโทษด้วยการดูว่ากล่าวจนถึงมีการทำโทษที่รุนแรงมากขึ้นด้วยการเปลี่ยนสีในบางครั้ง ครอบครัวที่ห้ามไม่ให้บุตรนอนตื่นสายสอนลูก ๆ ว่า มนุษย์ทุกคนเวลานอนหลับจะมีเทวดาประจำตัวมาคุ้มครองไม่ให้ได้รับอันตรายจนกว่าจะตื่น ถ้าหากคนนอนตื่นสาย (ตื่นภายหลังจากดวงอาทิตย์ขึ้น) เทวดาก็จะไปไหนไม่ได้จึงสาบแช่งให้คน ผู้นั้นไม่มีความเจริญและไม่คุ้มครองอีกต่อไป จากการสอบถามชาวบ้านส่วนใหญ่มีความเชื่อเช่นนี้จึงสั่งสอนลูกหลานของตนสืบต่อมา ครอบครัวเป็นที่ให้ความรู้ในการประกอบอาชีพตามความเหมาะสมของวัยความคิดของชาวบ้านถือว่า สอนบุตรชายให้เป็นคนเข้มแข็งอดทนมีใจเป็นนักสู้ ส่วนบุตรหญิงเน้นกิริยามารยาทให้ละมุนละไม วาจาอ่อนหวาน รู้จักความละเอียดในเรื่องความสัมพันธ์กับผู้ชายชาวบ้านส่วนใหญ่จะเคร่งครัดต่อบุตรสาวเป็นพิเศษ ส่วนบุตรชายมีการต่อสืบทอดถือว่าเป็นเรื่องธรรมดาและเป็นธรรมชาติของชายในกรณีที่เกิดเรื่องผู้สาวขึ้นชาวบ้านมักโทษว่าผู้หญิงไม่ดี

##### 7.4.2 การศึกษาจากโรงเรียน

เป็นการศึกษาที่ได้รับจากครูผู้สอนตามกฎเกณฑ์และระเบียบของทางราชการซึ่งได้กำหนดหลักสูตรไว้ ตั้งแต่บรรพบุรุษของชาวบ้านอพยพมาจากเวียงจันทน์แล้วมาตั้งหมู่บ้านในบริเวณหนองหัวควาย ดำรงชีวิตสืบต่อกันเรื่อยมาจนถึง พ.ศ. 2475 ในหมู่บ้านยังไม่มีโรงเรียนผู้ที่ไม่รู้ต้องเสาะเรียนจากวัดหรือเข้าไปศึกษาในเมือง ต่อมาประมาณ พ.ศ. 2476 ทางราชการก่อตั้งโรงเรียนประถมศึกษาที่บ้านคูเมือง และบังคับให้ชาวบ้านที่มีลูกหลานอายุไม่เกิน



14 ปี ทุกคนต้องส่งลูกไปโรงเรียน เด็ก ๆ ในสมัยนั้นต้องเดินจากหมู่บ้านของตนไปเรียนที่บ้านคูเมืองซึ่งมีระยะทางประมาณ 2 กิโลเมตร เมื่อถึงฤดูฝนถนนระหว่างหมู่บ้านถูกน้ำท่วม การเดินทางเป็นไปด้วยความลำบาก ชาวบ้านจึงร่วมกันแก้ปัญหากับทางราชการ โดยการตั้งโรงเรียนประจำหมู่บ้านใน พ.ศ. 2479 ระยะแรกใช้ศาลาวัดและบริเวณวัดเป็นที่เล่าเรียน ต่อมา นายอิสระ บุญสุตน์ สละที่ดินจำนวน 5 ไร่ 2 งาน ซึ่งอยู่ด้านทิศตะวันออกของวัดในเขตของหมู่บ้านหนองหอย (แต่เดิมบ้านหนองหอยรวมกันเป็นบ้านหนองหัวควายบ้านเดียว) ชาวบ้านทั้งสองหมู่บ้านร่วมกันสละเงินและแรงงานสร้างอาคารเรียนขึ้นโดยเป็นอาคารไม้มี 3 ห้องเรียน สอนตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-4 การปรับปรุงเพิ่มเติมอาคารเรียนและขยายขอบเขตของระดับ การศึกษามีการเปลี่ยนแปลงเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน มีอาคารเรียนชั้นเดียว 1 หลัง อาคารเรียนสองชั้น 1 หลัง มีห้องเรียนรวมกันมากกว่า 10 ห้อง มีการสอนถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ครู 10 คน นักเรียน 164 คน (สัมภาษณ์ นายคำมัน ชนะมี และครูใหญ่, 11 ม.ค. 2535)

#### 7.4.3 การศึกษาจากสื่อสารมวลชน

เป็นความรู้ที่ได้จากวิทยุ โทรทัศน์ และหนังสือประเภทต่าง ๆ ความรู้ที่ได้เกิดจากการรับรู้ของแต่ละคน ผลจากการสังเกตพบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่นิยมใช้วิทยุ และโทรทัศน์ เวลาไปทำงานมักนำวิทยุไปฟังด้วย แต่ถ้าหากมีเวลาว่างอยู่ในหมู่บ้านก็จะเสือกชมโทรทัศน์ แต่สำหรับคนชราจะไม่ได้ยินชัดเจน เช่นแม่ใหญ่ทองอายุ 93 ปีและคนอื่น ๆ ที่อายุมากกว่า 70 ปี ำให้คำตอบคล้าย ๆ กัน ในการอ่านหนังสือนั้นพบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ให้ความสนใจน้อยมาก ทั้งนี้ตลอดเวลาของการเก็บข้อมูลภาคสนามพบว่า มีผู้สนใจอ่านหนังสือพิมพ์ประจำทุกวันเพียง 2 คน คือ อดีตผู้ใหญ่บ้านคนก่อนกับผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันเท่านั้น

#### 7.4.4 การศึกษาจากวัด

เป็นความรู้ที่ได้จากพระ ภาพวาดต่าง ๆ ตามฝาผนังโบสถ์หรือบนศาลาวัด พระเป็นผู้นำพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามาถ่ายทอดให้แก่ชาวบ้านได้ประพฤติปฏิบัติ ความรู้ที่ได้จากวัดมุ่งรักษาจิตใจให้มีความสงบสุข ประพฤติตนโดยการไม่เบียดเบียนผู้อื่น สร้างประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น นอกจากความรู้ที่ได้จากพระแล้ว ภาพวาด พระพุทธรูป เครื่องมือเครื่องใช้ในการประกอบพิธีกรรมในวัด สิ่งของเครื่องใช้ในวัดก็นับได้ว่าเป็นความรู้ทั้งสิ้น เพราะทุกสิ่งทุกอย่างล้วนมีความหมายและหน้าที่เฉพาะ เช่น ภาพวาดของหญิงชายหลายคน



ไม่มุ่งฝึกกำลังปืนไม้ที่มีหนามแหลมทิ่มแทงผิวหนัง เสือคโหลอาบทั่วร่างกาย ใต้ต้นไม้มีคนคอยใช้หอก  
ทิ่มแทงไม่ให้ลงจากต้นไม้ ส่วนคนที่พลัดตกลงมาสีสูนัขหลายตัวรุมกัด ภาพเหล่านี้ถูกอธิบายไว้ว่า  
เป็นโทษสำหรับคนที่ประพฤตินอกในกาม เมื่อตายไปแล้วจะไปเกิดในนรกแล้วถูกทรมานดังภาพวาด  
นอกจากนั้นยังมีภาพเกี่ยวกับพระเวสสันดรให้ทานช้างเผือกแก่ผู้อื่นภาพชีวิตของเทวดาและนางฟ้า  
อยู่บนสวรรค์ ทั้งหมดนี้มีความหมายต่อการเรียนรู้ของชาวบ้านมาก ความรู้ที่ได้จากวัดมีลักษณะที่  
แตกต่างจากความรู้ที่ได้จากที่อื่น ๆ ดังได้กล่าวมาแล้วคือ วัดไม่เก็บค่าเล่าเรียนเหมือนกับโรงเรียน  
ไม่มีการลงโทษด้วยการตีเยนตี การศึกษาจากวัดขึ้นอยู่กับความพอใจของผู้และความศรัทธาใน  
คำสั่งสอนขององค์สัมมาสัมพุทธเจ้า ไม่มีการบังคับให้ปฏิบัติตามแต่ขึ้นอยู่กับความพอใจของแต่ละ  
คนแทบทั้งสิ้น โดยผลที่ได้รับแตกต่างกันไปตามการปฏิบัติด้วยกำลังกายและกำลังใจให้อยู่ใน  
พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ มากน้อยแตกต่างกัน

#### 7.5 พื้นฐานทางศาสนาและความเชื่อ

ศาสนาพุทธเป็นเพียงศาสนาเดียวเท่านั้นที่ชาวบ้านนับถือสืบต่อกันมานาน  
กว่า 200 ปี นับตั้งแต่เริ่มตั้งหมู่บ้าน มีบันทึกของชาวบ้านเขียนไว้ว่า นายแพงแสน บุตรสาวของ  
พระตาเป็นผู้ตั้งหมู่บ้านและสร้างวัดบ้านหนองหัวควาย ต่อมาเปลี่ยนเป็นชื่อวัดบ้านศรีชะกระปือตาม  
การเปลี่ยนแปลง ชื่อหมู่บ้านในช่วงสมัยรัชกาลที่ 6 ชาวบ้านได้ถือปฏิบัติตามแนวทางของพระพุทธ  
ศาสนา ซึ่งได้รับการยืนยันจากจางทอง (อายุ 93 ปี) นายคำมัน (อายุ 86 ปี) นายชู (อายุ  
79 ปี) รวมทั้งคนอื่น ๆ ยืนยันว่าตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาในทุก ๆ ปี ชาวบ้านต้องจัดงาน  
ประเพณีที่สำคัญประจำปีคือ งานบุญมหาชาติ (ชาวบ้านเรียกว่า "บุญพระเวส" ซึ่งออกเสียงเป็น  
บุญพะเวด) ซึ่งมีมากมายส่วนบุญญัตติเกี่ยวกับแนวทางการประพฤติตนให้เป็นคนดีทั้งสิ้นคือ เป็นคน  
ที่มีความเมตตาต่อคนอื่นอยู่เสมอ ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกันให้เกิดทุกข์

คนดีในทางพุทธศาสนามีความหมายหลายทาง แต่สำหรับคนดีตามความเข้าใจของ  
ชาวบ้านโดยสรุปคือผู้ที่ปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรม ไม่เบียดเบียนผู้อื่นให้เป็นทุกข์ทั้งทางกาย วาจาและ  
จิตใจที่มีความเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขาต่อผู้อื่นอยู่เสมอ ศีลทั้งห้าที่ชาวบ้านรู้จัก  
เป็นอย่างดีมี 5 ข้อ ประกอบด้วย 1. ห้ามฆ่าสัตว์ 2. ห้ามลักทรัพย์ 3. ห้ามประพฤตินอกทางกาม  
4. ห้ามพูดเท็จ พูดส่อเสียด หรือคำหยาบ และ 5. ห้ามดื่มสุราหรือของมึนเมา แม้ว่าชาวบ้าน  
รู้และเข้าใจในศีลทั้งห้าข้อเป็นอย่างดี แต่การประพฤติปฏิบัติตามแตกต่างกันไปมากบ้างน้อยบ้าง



ตามความต้องการของแต่ละบุคคล สำหรับความเชื่อของชาวบ้านที่มีพื้นฐานมากจากพุทธศาสนา ซึ่งเป็นลักษณะความเชื่อร่วมกัน โดยสรุปจากการสอบถามชาวบ้านได้ดังนี้

(1) ความเชื่อเรื่อง "การเวียนว่ายตายเกิด" คือเชื่อว่ามนุษย์แต่ละคนเมื่อตายไปแล้วไม่ดับสูญ แต่จะกลับมาเกิดเป็นมนุษย์อีกหรือสัตว์อื่น ๆ ก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกรรมที่ทำ เมื่อยังมีชีวิตอยู่

(2) ความเชื่อเรื่อง "บุญ" และ "บาป" บุญ หมายถึง ผลที่ได้รับจากการทำความดี คือ การให้ทาน การปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรม การไม่เบียดเบียนผู้อื่นให้เป็นทุกข์ส่วนบาป หมายถึง ผลที่ได้รับจากการทำความชั่ว ซึ่งมีลักษณะของการกระทำตรงข้ามกับการทำความดี

(3) ความเชื่อเรื่อง "สวรรค์" และ "นรก" สวรรค์ หมายถึงสถานที่สำหรับคนที่สร้างบุญกุศลและเป็นคนดี จะได้ไปอยู่ภายหลังจากสิ้นชีวิตจากโลกนี้ เป็นสถานที่ซึ่งมีแต่ความสุข นรก หมายถึง สถานที่สำหรับคนสร้างบาปหรือทำความชั่ว จะได้ไปอยู่หลังจากสิ้นชีวิตจากโลกนี้ เป็นสถานที่ซึ่งมีแต่ความทุกข์

ความสุข คือ ความรู้สึกรับรู้ถึงความสบายกายสบายใจ

ความทุกข์ คือ ความรู้สึกรับรู้ถึงความลำบากกายลำบากใจ

นอกจากความเชื่อเกี่ยวกับสวรรค์และนรกตามลักษณะดังกล่าวแล้ว มีชาวบ้านบางส่วนที่มีแนวความเชื่อต่างออกไปคือ เชื่อว่านครสวรรค์เป็นเมืองของชีวิตในปัจจุบัน ไม่ใช่เกิดขึ้นหลังจากตายไปแล้ว แต่เป็นความสุขหรือความทุกข์ที่ได้รับผลจากการกระทำในชาตินี้ในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ โดยถือว่า นรกคือ ความทุกข์ สวรรค์คือ ความสุข นั่นเอง

จะเห็นความเชื่อเรื่องสวรรค์นรกของชาวบ้านจึงมี 2 ลักษณะคือ ในขณะที่ยังมีชีวิตและหลังจากสิ้นชีวิตแล้ว ซึ่งความเชื่อทั้งสองลักษณะมีผลทำให้ชาวบ้านทำความดี เพื่อความสุขทั้งโลกนี้และโลกหน้า

(4) ความเชื่อเรื่อง "ผี" และ "เทวดา" เป็นความเชื่อที่ชาวบ้านมีแนวความคิดว่า คนเราเมื่อตายไปจะกลายเป็นเทวดา มีอำนาจบันดาลสิ่งต่าง ๆ ได้ ตามความมากน้อยของบุญที่ทำไว้ แต่สำหรับผีมีความหมายทั้งในทางดีและไม่ดี ขึ้นอยู่กับว่าเป็นผีประเภทใด ผีคือสภาพที่มีอยู่ของคนที่ตายไปแล้ว ผีที่มีความหมายทางที่ดีมีลักษณะตรงกันกับเทวดา คือมีหน้าที่ปกป้องคุ้มครอง รักษาคนให้ยังมีชีวิตอยู่ อย่างปลอดภัยและมีความสุข เช่น ผีบ้านผีเรือน ผีปู่ตาหรือ



เทวดาประจำหมู่บ้าน และผีไร้ผีนา ส่วนผีในความหมายที่ไม่ดี คือผีที่มุ่งทำร้ายหรือเอาชีวิตคน เช่น ผีป่า ผีปอบ ฯลฯ

แม้ว่าความเชื่อ เรื่องผีและเทวดามีอยู่ในหมู่บ้านแต่ชาวบ้านก็ไม่ได้แสดงความเคารพนับถืออย่างจริงจัง เพียงแต่ปฏิบัติตามประเพณีเท่านั้น เช่น การเลี้ยง ศาลปู่ตาทุกปีหรือการจัดอาหารเลี้ยงผีบ้านผีเรือน เมื่อมีการทำบุญเลี้ยงพระในโอกาสต่างๆ ทั้งนี้เพราะชาวบ้านให้ความสำคัญเคารพศรัทธาองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระธรรมคำสั่งสอน และพระสงฆ์ เป็นที่พึ่งทางใจในระดับสูงสุดแล้ว ดังนั้นการแสดงความเคารพนับถือผีและเทวดาจึงไม่ยึดมั่นอย่างจริงจัง เพราะ ไม่ปรากฏให้เห็นเป็นรูปธรรมเหมือนกับการปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธองค์

สรุปแล้วพื้นฐานทางระบบศาสนาและความเชื่อของชาวบ้าน มีพื้นฐานมาจากพุทธศาสนา ที่มุ่งให้คนทำความดีมีศีลธรรมและใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุขในสังคม ซึ่งเน้นการให้ทานและความเชื่อ เพื่อแผ้วช่วยเหลือเกื้อกูลกันเป็นสำคัญ และความเชื่อทางศาสนาที่ เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจชาวบ้านให้ดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขตลอดมา

#### 7.6 พื้นฐานทางสังฆการ

การละเล่นและการพักผ่อนหย่อนใจของชาวบ้านเมื่อ 40-50 ปีที่ผ่านมา มีมากมายซึ่งจะเล่นกันในช่วงเทศกาล งานบุญประเพณี เช่น วันสงกรานต์ มีการสาดน้ำกันอย่างครื้นเครง หมู่บ้านจะหาโอกาสเอาแป้งทาหน้าสาว ๆ ที่ตนชอบ เพราะในวันนี้การถูกเนื้อต้องตัวกันสามารถทำได้บ้าง โดยพ่อแม่ก็ไม่คุดำบุตรสาวของตน บางกลุ่มก็จะเล่นเกมเลือกคู่ที่ลานวัดหรือเล่นมอญซ่อนผ้า แต่ในปัจจุบันมีการจัดงานที่วัด โดยนำมหรสพมาแสดง เช่น หมอลำ ภาพยนตร์ การแข่งขันชกมวย นอกจากนี้ก็มีการจัดรำวง โดยนำสาวในหมู่บ้านมาเป็นนางรำ เพื่อหารายได้เข้าวัด หมู่บ้าน มักยินยอมซื้อตัวเพื่อจะได้มีโอกาสเต้นรำกับสาวในหมู่บ้านที่ตนหมายตาเอาไว้ การละเล่นส่วนใหญ่เป็นของคนหนุ่มสาว นางทองเล่าว่า ประเพณีบุญบั้งไฟ ในสมัยก่อนชาวบ้านต่างร้องรำทำเพลงเป็นที่สนุกสนานเฮฮา คนในสมัยนั้นไม่เคยมีเรื่องต้อยดีแต่ในสมัยนี้เวลาถึงงานบุญต่าง ๆ ต้องมีเหตุไล่ตีไล่ฝากันเป็นประจำ ดังนั้นประเพณีต่าง ๆ จึงต้องสูญหายไป เพราะนิสัยของคนนี่เองที่เปลี่ยนแปลงไป



ในปัจจุบันความบันเทิงของชาวบ้านคือ การชมภาพยนตร์จากรถฉายหนังเร่ การชนไก่ เล่นไฟ ไฮโล (เมื่อมีงานศพ) วิทยุและโทรทัศน์เป็นสิ่งที่สร้างความบันเทิงแก่ชาวบ้านมากที่สุด เป็นประจำทุกวัน

สรุปได้ว่า ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านเริ่มต้นจากการมีอิสระในการปกครองตนเอง โดยรัฐเข้าไปควบคุมชีวิตของชาวบ้านน้อยมาก จนกระทั่งมีการปรับปรุงโครงสร้างของการปกครอง และองค์ประกอบอำนาจรัฐด้านต่าง ๆ จึงมีผลให้ความมีอิสระน้อยลง ๆ ทั้งนี้เพราะจุดมุ่งหมายของรัฐต้องการควบคุมคนที่อยู่อาศัยเขตของรัฐทุกท้องที่ ได้มีระเบียบแบบแผนการดำเนินชีวิตทางด้านการเมืองที่รัฐกำหนดให้เป็นรูปแบบเดียวกัน เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ส่วนสภาพทั่วไปของหมู่บ้าน นอกจากวิถีการดำรงชีวิตต้องพึ่งพาอาศัยสภาพแวดล้อมทั้งที่เป็นธรรมชาติและมนุษย์สร้างขึ้นแล้ว การจัดระเบียบทางสังคมของหมู่บ้านมีพื้นฐานมาจาก พุทธศาสนา ทำให้ชาวบ้านอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขตลอดมา ระบบเครือญาติในหมู่บ้านทำให้มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันอยู่เสมอ ลูกหลานที่อพยพไปอยู่ถิ่นอื่นยังมีความสำนึกถึงบุญคุณของบิดามารดา และคอยให้ความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจ ซึ่งสามารถผ่อนคลายความทุกข์ยากได้บ้าง ชาวบ้านมีลักษณะที่โดดเด่นอย่างหนึ่ง คือ ส่วนใหญ่มักไม่สนใจสิ่งใด ๆ ที่เกิดขึ้นภายนอกหมู่บ้านหรือมาจากภายนอก แต่สนใจเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเครือญาติ และหมู่บ้านของตนเท่านั้นนอกขอบเขตของหมู่บ้านแล้วชาวบ้านคิดว่า เกินกว่าอำนาจของพวกตนที่จะเปลี่ยนแปลงให้เป็นตามความต้องการได้

ศูนย์วิทยทรัพยากร  
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย